NICHITA STANESCUCARTEA DE RECITIRE

t.

NICHITA STĂNESCU

CARTEA DE RECITIRE

EDITURA CARTEA ROMANEASCĂ

Coperta de Bobdia Emilia

Omagiu tîrziu
„Cărţii de citire" a lui
Ion Creangă
N.S.

A DOUA OARĂ

Dacă nu mi s-ar fi întîmplat să trec în acel loc pentru a doua oară, desigur că impresiile şi gîndurile primei mele treceri pe acolo s-ar fi strîns undeva într-o cochilie de melc cerebrală, intimidate, aşteptînd poate să răsară în timpul vreunui somn greu, sau cine ştie cînd, într-un tîrziu de vîrstă obosită cînd ţi-ai şi luat rămas bun de la vechile ordini ale existenţei şi sub pretextul lipsei de memorie, te risipeşti într-un secesionism interior în care întregul începe să se disculpe faţă de sine însuşi, dînd din ce în ce mai mult dreptate părţilor sale, ca un semn de laşitate a cunoaşterii, sau pur şi simplu ca un semn de dezinteres.

In fine, era o lumină de după-amiază, neverosimil de verzuie, dublată de încă o lumină, de o culoare care nu există. Mai precis, era lumina din acea ilustrată veche, imprimată pe un carton mirosind a ceva înde-
părtat şi stătut, reprezentînd un templu grec pe un cer de după-amiază de vară, nevero-simil de verde. Da, am reţinut acel verde al cerului pentru că el era dublat de încă o culoare, alta, care nu există.

Mă aflam în acel punct de forfotă, acolo, pe cheiul gîrlei, în sus, unde dincolo există o biserică îngropată pe jumătate, teatrul de operetă, vechi şi scorojit, şi bineînţeles o sta-ţiune de benzină.

Toate ca în realitate şi palpabile, atît doar că pe celălalt ţărm al cheiului, radiar, intrau adînc în oraş, un mănunchi subţire şi inegal de străzi despărţite între ele de zidurile suave şi ameţitoare în înălţime, ale blocurilor cenuşii, lucind metalic în după-amiaza de vară.

Se revărsau pe trotuare siluete grăbite ieşind sau intrînd precipitat din cinematografe, din berării, din loterii, din tutungerii, din anticarii, din ceasornicării, şi din alte locuri la fel de interesante ca şi acestea, pro-punînd o intensitate aidoma acestora, dar care nu

există, care nu sînt, care nu s-ar fi fixat niciodată dacă nu le-aş fi văzut pentru a doua oară.
Obosit şi fără dorinţa de a mai înainta, am ales la întîmplare una din străzi şi m-am aventurat spre uşa unui bloc la soneria căruia pe o tăbliţă de sticlă neagră scria cu litere argintii cuvîntul — „g.xpoziţie".
Intrai înlăuntru. O, ce interior ciudat. Pe dinafară blocul, să fi avut vreo douăzeci de etaje. Pe dinăuntru însă el era gol, gol de jos pînă sus la tavan, la tavanul celei de
8
a 20-a fereastră, ca o hală înaltă, neavînd nicăieri, niciunde, la nici o înălţime, vreo podea care l-ar fi arătat sau l-ar fi făcut să fie împărţit în etaje.
Dinlăuntru, ferestrele luminate de lumina verzUîeTneverosimilă a după-amiezii, şi de lumina de cealaltă culoare care nu există, — dădeau impresia unei imense table de şah cu pătrate fosforescente şi pătrate opace.
Intram pentru a doua oară în acel loc şi am recunoscut din nou bărbatul şi femeia aceea, îmbrăcaţi în halate albe, precipitîn-du-se spre mine de undeva, dintr-un fund obscur al sălii.
— Bine aţi venit, domnule, ne bucurăm că ne vizitaţi expoziţia noastră solitară. Desi-gur, dacă vă face plăcere vom trece împreună în revistă exponatele de grîu şi soiurile de boabe din care expoziţia noastră are poate sortimentul cel mai bogat din lume!
Femeia şi bărbatul ţineau în mînă cîte o baghetă subţire din bambus, cu care începură să-mi arate amîndoi deodată, perfect sincronizaţi în mişcări, diferitele soiuri de grîu existente în ţară şi în lume, dîndu-mi explicaţii amănunţite şi nenumărate date sta-tistice.
Treptat-treptat, urmărindu-i, ajunserăm la ferestrele de sus, nici eu nu ştiu cum, de parcă am fi fost susţinuţi de o pasarelă. Probabil că şi eram susţinuţi de o pasarelă, dar eu eram atît de concentrat în contemplarea mostrelor de grîu, încît nici nu mai ştiu dacă ea era sau nu era, dacă levitam sau dacă
L
într-adevăr fuseserăm, toţi trei, transportaţi într-un fel sau altul, pînă acolo sus la ulti-mele ferestre, de-a lungul zidului de douăzeci de etaje de care erau agăţate exponatele.
Am coborît mulţumind celor doi specialişti şi deodată, ieşind în stradă, mi-am dat seama că văzusem nu numai exponatele grîului, ci lîngă fiecare bob mai văzusem şi altceva, paralel cu el, o mostră de altceva pe care nu mi-l pot aminti, pentru că nu există.
A trebuit să vin a doua oară ca să-mi dau seama de aceasta, a trebuit să mă amestec a doua oară cu oamenii care ieşeau din cinematografe, din berării, din tutungerii, care cumpărau ziare sau priveau ceva, care nu există.
A trebuit să vin a doua oară în această expoziţie ca să-mi dau seama că am văzut diferite sorturi de grîu şi diferite sorturi de ceva care nu există.
A trebuit să vin a doua oară, pentru că prima oară, abia acum îmi dau seama că nu există. A trebuit să vin a doua oară ca să-mi dau seama că prima oară nu există nici-odată.

AIEVEA ALE LUCRURILOR

Poezii dezvelite din *Istoria Ieroglifică* a tulburătorului DIMITRIE CANTEMIR, şi puse la vedere.

ARGUMENT

Poezia nu ţine de prozodie şi nici măcar de cuvînt. A scrie un sonet nu înseamnă că ai

făcut o poezie. Nici rima, niciri.tmulnu sînt altceva decît farduri.. Poezia se foloseşte de ele, cum se foloseşte şi de cuvinte, numai din răsfăţ şi din întîmplare. Adevărata istorie a poeziei româneşti e cu totul alta decît aceea care ia în consideraţie numai volumele de versuri. Primul şi cel mai mare poet român este Dimitrie Cantemir, deşi „cel mai mare" pentru poezie trebuie respins, expresia fiind tributară migraţiei clasamentelor în zona esteticului în care singura afirmaţie de valoare poate fi numai: este poet sau nu este.
11

X Adevărata istorie a poeziei româneşti trebuie să-şi consemneze nu numai maeştrii prozodiei, ci şi marii poeţi de dinafară prozodiei, căci poet este Sadoveanu în unduitoarele sale naturi vii, poet este Mateiu Cara-giale în aura crailor şi poet este Geo Bogza în *Cartea Oltului,* durabilă cît Oltul.
Cu emoţie arătăm cititorului, acum, cîte ceva din măreţia lui Dimitrie Cantemir şi cîte ceva din harul său de poet. Sînt trase în lumină poeziile ascunse în numai prima sută de pagini a *Istoriei IerogHţice,* retipărită şi îngrijită de P.P. Panaitescu şi I. Ver-deş, cărturari cărora le aduc pe această cale expresia recunoştinţei mele de cititor.
Fiece cuvînt este întocmai reprodus aici, singurul lucru pe care ni l-am îngăduit a fost acela de a-l aşeza într-o altă statură tipografică.
Istoria Ieroglifică, genială şi stranie şi unică alcătuire în limba română, este o operă predestinată nu unei vieţi de cititor, ci mai multor vieţi puse cap la cap şi străbătute de o conştiinţă unică.
Nu o putem citi în simplă, leneşă rume-gare; nu o putem gusta decît dacă ne dăruim în întregime şi timpul intim. Altfel opera devine ceţoasă, aş îndrăzni să spun, chiar ilizibilă.
Ca să conving cititorul modern de marile şi profundele calităţi estetice ale tulburăto-rului Dimitrie Cantemir, am ales acele pasaje din carte ce sunt ale poeziei, oferindu-i-le.
Mirat eu însumi, aplecat asupra textelor,
descopăr.....un mare înaintaş al lui Eminescu,
Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia, un marey înaintaş egal cu urmaşii săi şi deci mai tul burător.
Neîngăduindu-mi să folosesc rostirea curentă a cuvintelor vechi folosite de Dimitrie Cantemir, îmi dau seama că totuşi nu-i umbresc sensurile, cu atît mai mult cu cît în însăşi plasma poeziei sale cuvintele n-au fost decît vehicole.
Iar dacă sufletul lui contemporan cu expansiunea cosmică a omului, are plăcerea de a se plimba într-o caretă, de ce nu i-am îngă-dui-o?

CĂ NICI LINGĂ CUIBUL ŞOIMULUI

Că nici lingă cuibul şoimului
porumbul puii
să-şi scoată,
nici orbul celui cu ochi
să se facă povaţă,
că nici porumbul îi va videa
vreodată, zburători,
nici cel cu ochi
îşi va vedea paşii

drept îmblători.
12
13
AU NU TU?
Au nu tu,
odinioară,
prin fundul mării primblîndu-te
şi spre vînarea peştelui
şipurindu-te,
eu din faţa apei
te oglindiiam?
DE N-AŞI AVEA FRICA
De n-aşi avea frica Vulturului,
cînd ceva âin colţii miei pe ciolanele
sthvului
ar tămînea,
atuncea şi Corbul
de uscate vinele
goalelor
ciolane
clonţul ş-ar ciocăni
NUMAI PRECUM TOŢI
Numai precum toţi cei cu socoteală
în lume,
aşe şi eu,
nu numai pentru agonisirea,
14
ce şi pentru paza cinstei mă nevoiesc
(căci spre agonisirea
şi cîştigarea cinstei
sudorile trupului
destule sînt,
iară spre paza nebetejirii ei
lacrămi de sînge
trebuiesc).
SAU **VRIND,** SAU **NEVRIND**
Sau vrînd, sau nevrînd,
într-o parte dîndu-te,
eu fără nici un agiutoriu   în gura
şi vrajba
precum a Corbului aşe a altora
carii caută în gura Corbului voiu cădea, şi aşe
atuncea te vii arăta că cu mîna
altuia, şerpele din bortă să scoţi ai vrut şi pre mine
cleşte împotriva jeratecului m-ai făcut
LA CEL CUXOSCĂTORIU
La cel cunoscător iu mai tare să ţină şi ieste

15

legătura hireşului cuvint decît frenghiia întreită de la altul înfăşurată.
INSA EU
Insa eu o pasire şi de neam,
şi de minte proastă fiind
(căci nici în carne vreo dulceaţă,
nici în pene vreo frumuseţă port).
mai mult a grăi nici pociu,
nici mi să cade,
fără numai ce şi cît într-adevăr am
înţeles şi am ştiut,
aceia din prostia inimii am grăit. Iară giudecata fie a înţelepţilor.
BITLANUL
Bit lanul
pasire de apă
sau peşte de aier fiind,
căci şi în fundurile apelor prin multă
vrâme şi prin aier nu mai puţin decît alalte
pasiri
16

mare slobodzenie are, însă adevărul ce ieste să dzic: adevărat pasire ieste, macara că carnea la gust îi ieste ca a delfinului
şi macara că precum prin aier cu slobodzenie poate zbura, aşe şi prin fundul apii să poată primbla,
însă de multe ori mi s-au timp lat a-l
videa
în novoade ca peştii încîlcit
şi de multe ori şi înecaţi şi de tot năduşiţi din mreje îi scot, căci lăcomiia astupîndu-i ochii, după peşti fără sine alergînd, în loc de vînat el să văneadză.
CĂ DUPĂ A MEA SOCOTEALĂ DZIC
Că după a mea socoteală dzic (că mai pre lesne ieste cuiva fără organul ochiului şi fără lumina soarelui între alb şi între negru a deosăbi decît fără cunoştinţa lucrului de vrednic sau de nevrednic a-t alege).
17
CUVINTUL SLOBODZIT
Cuvîntul slobodzit mai iute decît fierul împănat să duce şi piatra
în fundul mării aruncată precum vreodată tot a mai ieşi tot să nădăjduieşte, iară cuvîntul grăit, precum va fi cu putinţă a să dezgrăi, toată nădejdea lipseşte.
IARĂ AMINTRILEA
Iară aminirilea oricînd
cu vreo primejdie simptomatecă
penele le-ar cădea,
sau de vremea schimbării tulieielor
puterea aripilor
şi a zburării le-ar scădea,

fără nici un prepus adeverit să fiu
îmi poruncită, precum acestora, oricît de mare
şi de vînjoasă carnea le-ar fi, decît stîrvul împuţit tot mai dulce ieste.

18

IN CAPUL AI CĂRIIA SOARELE

In capul ai căriia soarele
lucru împotrivă au lucrat.
Că de s-ar fi născut în părţile
crivăţului
şi să fie trăit în părţile austrului, căldura soarelui umezeala crierilor i-ar fi mai uscat,
şi ase tidva capului spre îndesarea
crierilor
şi cuprinderea înţelegerii o ar fi silit. Ce ea poate fi din fire capul uscat avînd, în carile de au şi fost vreo umedzală firească, arşiţa soarelui şi căldura austrului porii pieii
şi încheieturile osului tidvei mai mult decît i-au trebuit i-au
deschis.
Şi aşe,
puterea căldurii
cu puţina umedzală
şi a crierilor materie
pre o parte îi scotea,
iară pre altă pat te,
în locul crierilor,
vîntul sau aierul clătit intra
şi lăcaş

19

vecinie
în căpăţînă-i
îşi afla
(căci, precum fără prepus ştim că
în fire
loc ceva deşert a să da nu să poate şi ase din vîntul strîns, vînt sloboade (că cineva ce nu are a da nu poate).

MAI DENAINTE

Mai denainte decît temeliile
Vavilonului a să zidi şi Semiramis într-însul raiul spîndzurat
(cel ce din şeapte ale lumii minuni unul ieste) a sădi
şi Evfrathul între ale Asii ape vestitul prin uleţe-i a-i porni, între crierii Leului şi tîmplele Vulturului vivor de chitele şi holbură de socotele ca aceasta să scorni. Leul dară de pre pămînt (carile mai tare şi mai vrăjmaşă

20

decît toate jigăniile
cîte pre faţa pămîntului să află
a fi,
tuturor ştiut ieste)
şi Vulturul

din văzduh
(carile precum tuturor zburătoarelor
împărat ieste,
cineşi poate prepune?)
în sine şi cu sine
socot indusă
şi pre amănuntul în samă luîndu-să,
după a firii sale simţite
aşe să cunoscură,
precum mai tari,
mai iuţi
şi mai putincioasă dihanie decît
dînşii
alta a fi să nu poată, însă singuri cu a sa numai ştiinţă şi simţire neîndestulîndu-să, cu a tuturor a altor ale lumii jigânii şi păşiri
a lor socoteală să adeverească şi să întărească vrură,
ca precum într-acesta chip să fie către toate dovedind şi din gura tuturor mărturisire luînd şi împărăţiia ce-şi alesese şi socoteala ce în gînduri îşi pusese în veci nemutaiă şi neschimbată
21

să *rămue.*
Aşedară, Leul
— jiganiile în patru picioare
clătitoare, iară Vulturul -pre cele prin aier cu pene şi cu aripi zburătoare ca la un sfat îndată le chemară şi în clipală le adunară.
O, OARBA JIGĂNIILOR POFTĂ
O, *oarba jigăniilor poftă, lucrul dimpotrivă nesocotind, că mintea şi socoteala slăvii la aceasta să sprijineşte, că ea cearcă pre cele ce nu o cunoaşte, voroveşte cu cele ce nu o aude, cu acela are a face, carile nu au*
vădzut-o
după acela merge, carile de dînsa fuge, pre acela cinsteşte, carile puţin în samă o bagă, pre acela ce nu o pofteşte, îl pofteşte, celuia ce nu o va înainte îi iese,
şi celui necunoscut pre samă să dă. Iar hirişiia slăvii
22
cea mai cu deadins ieste
ca să părăsească pre cel ce o cinsteşte,
şi cu acela să rămue,
carile o necinsteşte.
CĂ TOTDEAUNA
Că totdeauna
orbul asupra ochilor,
şi şchiopul asupra picioarelor,
şi surdul asupra audzului,
şi hadîmbul asupra întregului
obidă are.

CREDINŢĂ
Căci mai cu credinţă ieste
cuiva
trupul fără vas ocheanului
a-ş crede
decît norocul pînă în al doilea ceas
adeverit
şi nemutat a-şi ţinea.
CICĂ FOAMEA
Căci foamea în toate dzile muritor a fi ne învaţă

şi ieste o boală carea nedespărţit tovarăş tuturor părţilor trupului şi pururea se află de faţă.
ION NEOJLCE
„Zugrăveală mai mult aur decît zugrăveală şi pre dinlăuntru şi pre denafară"
CIT DESPRE SIIALA LUI
Cit despre siiala lui
ar fi şi pre cit proasta mea socoteală
agiunge
socotesc că de multe ori
ce nu să începe cu cuvîntul
să sfîrşeşte cu băţul.
I. ÎNTEMEIETOR AL PROZEI
ŞI POEZIEI EPICE NAŢIONALE
O samă de cuvinte prin însuşi titlul său semnifică, ca şi mai tîrzia „poveste a vorbii" a lui Anton Pann, un sentiment profund al limbii culte şi literare.
*•
Deşi Neculce nu este întîiul în ordine istorică, el este primul întemeietor al literaturii*x* române în sensul major al folosirii neinven-. tate a limbii. Nemărturisit, în o *samă de cuvinte* el creează literatura istorică în ciuda aparenţei că face istorie. o *samă de cuvinte* are un mit în centrul său şi un personaj devenit "inTTologic, Ştefan cel Mare, erou de legendă.
Mitul meşterului Manole, mitul sacrificiului care stă la baza oricărui act de creaţie, se transformă „avânt la lettre" în mitul întemeierii mînăstirii Putna.
Mînăstirea Argeşului a atras la sine un mit preexistent, de natură folclorică, acelaşi pe care-l găsim transformat şi istoricizat. cu pregnanţă în mitul întemeierii mînăstirii

Putna. „Ştefan-vodă cel Bun, cînd s-au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras cu arcul Ştefan-vodă dintr-un vîrvu de munte ce este lîngă mănăstire. Şi unde au agiunsu săgeata, acolo au făcut prestolu în oltariu. Şi este mult locu de unde au tras pană în mănăstire. Pus-au şi pe trii boiernaşi de au tras, pre vătavul de copii şi pre doi copii din casă. Deci unde au cădzut săgeata văta-vului de copii au făcut poarta, iar unde au cădzut săgeata unui copil din casă au făcut clopotniţa. Iar un copil din casă dzicu să fie întrecut pe Ştefan-vodă şi să-i fie cădzut săgeata într-un deluşel ce se cheamă Sion, ce .este lîngă mănăstire. Şi este sămnu un stîlpu de piatră. Şi dzic să-i fie tăiat capul

acolo. Dar întru adevăr nu să ştie, numai oamenii aşe povestescu."
Meşterul nu-şi mai sacrifică temeiniciei construcţiei soţia, ci sensul mitului se desluşeşte aici a fi acela ca mai puternică decîţ *ideea* celui care are *ideea,* nu poate fi niciodată *ideea* celui care i-a înţeles *ideea.*

II. DESCOPERIREA TIPOLOGIEf

Prototipul lui Mitică zeflemisit de Cara-giale şi îmblînzit mai apoi de către Camil Petrescu, sugerîndu-ne că el ar reprezenta burghezia mijlocie naţională, nu s-a născut cum s-ar crede mai întîi în literelevalahe.

26

Iată-l reprezentat din cîteva trăsături de strălucit penel de către bătrînul Ne culce: „Lăsat-au Ştefan-vodă cel Bun la mănăstirea Putna, după moartea lui, arcul lui şi un pahar, ce vorbie călugării la mănăstire că este de iaspis, ce era în chipul marmurii albe şi al farfurii, ca să fie întru pomenire la sfînta mănăstire". (...) „Iar paharul au fost pînă la a triia domnie a lui Mihai Racoviţă-vodă. Şi scoţîndu-l din turnu un egumen, pre anume Misail Cisiliţă, şi vrînd să se făleascu au băut la masă cu" acel pahar a lui Ştefan-vodă, cu nişte slugi boiereşti, ce era zlotaşi. Şi bînd mult cu acel pahar, s-au îmbătat şi, fiind beţi, au stricat un lucru scumpu dom-nescu şi de minune ca acela".
După cum se vede nimic nou sub soare. Tache, Lache şi Mache ne vin încă de pe la vreo 1 700, iar Neculce se vădeşte comentînd isprava, la fel de lapidar şi de ironic ca şi marele Caragiale de mai tîrziu, prevestindu-l parcă.
Iată că din această galerie nu lipseşte nici neamţul cel cu har la tehnică: „Ştefan-Vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războieni, au mărsu să intre în Cetatea Neamţului. Şi fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să intre şi i-au dzis că păşirea în cuibul său nu piere. Ce să să ducă în sus, să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Şi aşe, pe cuvîntul mîne-sa, s-au dus în sus şi au strînsu oaste.
Iară împăratul turcescu au vinit cu toată puterea lui la Cetatea Neamţului. Şi au suit puşcile deasupra unui munte despreMoldova.

27

Şi au început a bate Cetatea Neamţului foarte tare. Iar pre acee vreme era un neamţu închis în cetate. Şi vădzînd că bat cetatea, au dzis păzitorilor să spui mumei lui Ştefan-vodă să-l sloboadă de la închisoare, din temniţă, pre dînsul, că el va mîntui cetatea de acel greu. Deci, slobozindu-l pre acel neamţu de la închisoare, s-au şi apucat acel neamţu de au îndreptat puşcile din cetate asupra turcilor, unde sta acolo în munte, de ave nevoie cetatea. Şi au şi lovit în gura unii puşci turceşti, de au sfărmat-o. Şi au început a bate în corturile turcilor, cît şi boldul de la cortul împăratului l-au sfăr-mat. Deci n-au mai putut sta turcii întru acel vîrvu de munte".
• Şi mentalitatea diferitelor clase sociale iese la iveală în o *samă de cuvinte* căci şi aici Neculce se dovedeşte a fi cap şi începătură al literelor româneşti.
„Ştefan-vodă cel Bun, vrînd să meargă la biserică întru o duminică dimineaţa, la liturghie, în tîrgu la Vasluiu, şi ieşind din poli-mari la curţile domneşti ce era făcute de dînsul, au audzit un glas mare de om strigînd să aducă boii la plug. Şi mirîndu-se ce om este acela să are duminica, şi îndată au trimis în toate părţile ca să-l găsească pre acel om, să-l aducă la dînsul. Şi l-au aflat pre om în sus, pre apa Vasluiului, care de patru ceasuri, arînd la o movilă ce să cheamă acum Movila lui Purcel. Că pe acel om încă îl chema Purcel. Şi ducîndu-l pre acel om la Ştefan-vodă, l-au întrebat Stefan-

vodă: el

au strigat ase tare, şi pentru ce ară duminica? El au dzis că au strigat el să aducă boii la plug, şi ară duminica, că este om sărac, şi într-alte dzile n-au vrut frate-său să-i de plugul, şi acum duminica i-au dat. Deci Ştefan-vodă au luat plugul fratelui celui bogat şi l-au dat fratelui celui săracu să fie a lui".

III. LITERATURA CULTĂ,
LITERATURĂ,
LA ÎNCEPUTURILE SALE. — DE CURTE

E firesc şi logic să înţelegem naşterea literaturii culte române ca o literatură de curte. • De altfel numărul celor care ştiau să citească era atît de mic încît practica literaturii scrise nu comunica decît cu o elită. Nu numai Neculce a făcut o astfel de literatură, ci ea avea o tradiţie încă de la Grigore Ureche. Acesta ni se vădeşte prin stil un curtean şi un djjlomat desăvirşit. Ca să ne spună că » Ştefan cel Mare, bunăoară, era un bărbat scund — ca un veritabil diplomat ce era, şi curtean, el ne spune că Ştefan cel Mare nu era înalt; dar mai bine să-l lăsăm pe cronicar: „Fost-au acesta Ştefan Vodă um nu mare de stătu, mînios şi degrabă vîrsătoriu de sînge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorîea fără judeţu. Amintrilea era om întreg la fire, nele-neşu şi lucrul său îl ştia a-l acoperi şi unde

nu gîndiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi se vîria că văzîndu-l al săi, să nu se îndărăpteze, şi pentru aceia raru războiu de nu biruia. Şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nădejdea că ştiindu-se căzut jos se rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi după moartea lui şi ficiorul său Bogdan Vodă, urma lui luase de lucruri vitejeşti cum se tîmplă din pom bun roadă bună **ie££".ops£.** C«A* .

Este unul dintre foarte puţinele portrete care ni s-au conservat prin pana lui Grigore Ureche de data aceasta despre Ştefan cel Mare.

Neculce este vădit influenţat de stilul lui Grigore Ureche. Mai puţin apt decît Ureche să generalizeze istoric, totuşi Neculce ştie să creeze legendarul, dar să şi dea note de verosimil al realului printr-un talent literar neegalat. Hotărît el este cel mai talentat dintre cronicari, tocmai de aceea îşi şi depăşeşte canonul, fiind pe pagini întregi pur şi simplu literat.

• La Neculce zona esteticului depăşeşte pe aceea a istoricului. Din cele cîteva scurte schiţe despre Ştefan cel Mare, el ni se revelă ca autorul primelor nuvele istorice. In ciuda întinderii extrem de zgîrcite a textelor sale ni se arată ca nuvelist şi romancier din numai cîteva pagini. Ştefan cel Mare, aşa cum rezultă din paginile lui, ni-l aminteşte pe cel descris de Eminescu după o pictură pe zidul mînăs-tirii Putna pe care bănuim că au văzut-o în prototip şi Ureche şi Miron Costin şi Neculce.

lată mai jos minunata descriere lăsată de Mihai Eminescu, depăşind evident realul picturii murale şi **intrînd** în legendar ca şi portretul în mişcare rezultînd inefabil din rîndurile lui Neculce:

„La Putna un călugăr bătrîn mi-a arătat locul înlăuntrul bisericii, în care stetea odată aninat portretul original al lui Ştefan Vodă. După original el a fost mic de stat, dar cu umere largi, cu faţa mare şi lungăreaţă, cu fruntea lată şi ochii mari plecaţi în jos.

Smad şi îngălbenit la faţă, părul capului lung şi negru acoperea umerii şi cădea pe spate. Căutătura era tristă şi adîncă ca şi cînd ar fi cuprins de o stranie gîndire... Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea toată de aur, împodobită cu cinci petre nestimate. Sub crucea coroanei urmau Duhul sfînt, apoi Dumnezeu tatăl, cu dreapta binecuvîntînd, cu stînga, ţiind globul pămîntului; pe cerul de margine al coroanei un rînd de petre scumpe de jur-împrejur. îmbrăcat era Vodă într-un straiu mohorît cu guler de aur, iar pe gît îi atîrna un engolpion din petre şi mărgăritare. Cîmpul portretului era albastru, în dreapta şi în stînga chipului perdele roşii."

IV. AURARUL

Cu cîţiva ani în urmă, Gheorghe Tomozei mi-a atras atenţia asupra paragrafului 20 din *O samă de cuvinte,* care este prin el însuşi

J

• un superb poem epic, o baladă modernă demnă să figureze în cele mai zgîrcite antologii de poezie românească. Iată mai întîi paragraful aşa cum se găseşte el în Neculce: „Avînd Radul-vodă o fată din trupul lui, să fie fugit cu o slugă, ieşind pre o fereastră din curţile domneşti din cetatea Hîrlăului. Şi s-au ascunsu în codru. Şi au făcut Radul-vodă năvod de oameni şi au găsit-o la mijlocul codrului, la o fîntînă ce se cheamă Fîn tîna Cerbului, lîngă podul de lut. Deci pre slugă l-au omorît, i-au tăiat capul, iar pre dînsa au dat-o la călugărie, de-au călugărit-o," şi iată din nou acelaşi paragraf fără nici o literă schimbată şi fără nici o virgulă adăugată, ci numai aşezat tipografic după ritmul său interior care ni-l vădeşte ca pe o capodoperă a poeziei noastre epice:

„Avînd Radul-vodă o fată din trupul
lui,
să fie fugit cu o slugă, ieşind pre o fereastră din curţile domneşti din cetatea Hîrlăului.
Şi s-au ascuns în codru. Şi au făcut Radul-vodă năvod de
oameni
şi au găsit-o în mijlocul codrului la o fîntînă
ce se cheamă Fîntînă Cerbului, lîngă podul de ***lut.***

Deci pre slugă l-au omorît,
i-au tăiat capul,
iar pre dînsa au dat-o la călugărie,
de-au călugărit-o."

i

LUI IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU, DE LA UN URMAŞ

I. ORICE CUVINT SCRIS ÎNCEPE CU O LITERĂ

Aleasa vorbire o încep despre sfintele rădăcini ale poeziei simţite, gîndite şi scrise în limba noastră, - rncTmînd"u'nTă cu profunda emoţie a trupului meu viu în faţa meşterului neasemuit şi iubitorului de gramatică, începător în faţa haosului, viguros şi a toate cuprinzător al minunatei noastre vorbiri, ridicate în aer ca după o boală istorică, înfometată şi mîncînd lacrima lucrurilor, dar mai ales lacrima ploilor rodnice, venite din viitorul pe care ea şi l-a hotărît în gura ei însetată şi deschisă.

• Os de domn, Ienăchiţă Văcărescu şi-a purtat domnia adînc, pînă în rărunchii vorbelor pe care astăzi cu fală le rostim, ca să subliniem ideile noi şi vitale ale naţiunii noastre.

Din melancolie mă gîndeam o-îată că cei care are sisteme e sortit pierderii, cel care are

idei —armistiţiilor, iar cel care poate gîndi un singur postulat - victoriei.
"Mai mare peste inimile noastre de poeţi, Ienăchiţă Văcărescu a ştiut să rostească două postulate ale zonei estetice:

1) creşterea limbii româneşti
2) şi-a patriei cinstire.

34

II. ABSURDUL POATE SĂ FIE PUR?

Da. Absurdul poate să fie pur. Depinde cine este absurd. Depinde pentru cine se stîrneşte absurdul şi pentru care?
Orice lovire de cuvinte nepotrivită vechilor feluri de loviri de cuvinte este absurdă. La rîndul lor, vechile împreunări de cuvinte faţă de mai vechile împreunări de cuvinte erau absurde. La rîndul lor mai vechile loviri de cuvinte erau absurde.
Absurd? Ce înseamnă de fapt din punct de vedere estetic, din punctul de vedere al poeziei cuvîntul acesta „absurd"?
Absurd înseamnă a nu fi cum a fost. înseamnă, din punctul de vedere al poeziei, a fi firesc pentru absurdul care va fi.
Din acest punct de vedere, primul care a avut curajul să fie absurd în faţa Mioriţei şi în faţa lui Toma Alimoş a fost Ienăchiţă Văcărescu.
Atît de firescul Ienăchiţă Văcărescu. El, bine înţelesul.

III. MIORIŢA

Fără Mioriţa noi n-am fi fost niciodată poeţi. Ne-ar fi lipsit această dimensiune fundamentală. Mioriţa este şcoala tristeţii naţionale. Matricea. Matca. Regina.

35

Sunetul ei e sunetul ţîţei alăptînd; veghea ei este veghea celui care-şi apără plodul. Mioriţa nu este un cîntec de pierdere. Cine pierde aşa cum a pierdut ciobanul Mioriţei este înstăpînit în sufletul pămîn-tului. Da, în sufletul pămîntului pentru că noi toţi ne-am născut pe pămînt. Pentru că pămîntul este carnea strămoşilor noştri şi carnea strămoşilor pomilor. Aşa este: pom şi om. In limba noastră diferenţa dintre pom şi om este diferenţa dintre o consoană şi o vocală.

IV. TOMA ALIMOŞ

Haiducul din Ţara de Jos ne-a învăţat lupta, dar mai presus de luptă, cinstea luptei. Fără minunata baladă *Totna Alimoş,* Emi-nescu n-ar fi existat. Fără Eminescu, noi cei care bîlbîim miraculoasa vorbire poetică, am fi fost nişte muţi. Cîmpie pură, augur şi sens al victoriei, *Totna Alimoş* jgste steagul de bărbăţie al poeziei noastre. Nu există vers bun, vers ales, vers memorabil care să nu închidă în el, în silabe şi în cuvinte, în visuri şi în măreţie, destinul sacru al haiducului din Ţara de Jos. Toma Alimoş, El, Domnia-sa, ne-a învăţat ceea ce mai tîrziu sau mai devreme poezia lumii numea a fi — inefabilul.

36

El, Domnia-sa ne-a învăţat mersul stelelor dinlăuntru, căţărate pe plămîni şi înecate în inimă. Ce noroc pentru literatura noastră că ne este cap şi începătură *Toma Alimoş.* Ce-noroc pentru baladă, pentru Toma Alimoş, că îl iubim cu neasemuire.

V. STIHURI LA CESMEAOA MIORIŢA

Se intră în oraşul ciobanului Bucur, de sus dinspre munţi, pe lîngă Cesmeaoa Mioriţa.

Poate că nu bem apă din dintrînsa cum odinioară se bea apă din cesmeaoa din Obor. Magnificul Ienăchiţă Văcărescu zisese: „Nu mai grijiţi de apă!" Noi nu mai grijim de apă, grijim de priviri. Din cesmeaoa Mioriţa noi ne bem cu ochii culorile.

VI. „TU EŞTI PUIŞOR-CANAR"

Prietenul meu, poetul Gheorghe Tomozei, m-a fost dus într-o seară la şosea, unde se afla pitită o veche ctitorie. Acolo, pe o bancă în întomnare, pe cînd el îmi povestea de drumul vechi al oraşului poduit cu trunchiuri de copac lîngă trunchiuri de copac şi nins deasupra, pe care domnitorul trecea cu sania înhămată cu cerbi albi, am ţinut să-i recit,

din puţina memorie literară pe care o am, nestăpînita şi nestăvilita poezie de amor „Tu eşti puişor-canar", pe care, cetitorule, o transcriu şi pentru domnia-voastră:

„Tu eşti puişor-canar, Nu te hrăneşti cu zahăr, Nici măcar cu cânepioară, Ci hrăneşti o inimioară Ce-ai făcut-o jertfă ţie, Ce-ai cu ea de gînd nu ştie".

E nespusă, mi-a spus prietenul meu şi amîndoi ne-am întomnat. Cu tristeţe transcriu acum o notă a profesorului Paul I. Pa-padopol, căruia îi datorez ţinerea în mînă a cărţii cu transcrieri din poeţii Văcăreşti: „Imitată după vreo poezie grecească — transmisă din pătura boierească şi devenită poezie populară degenerată în cîntecele lăutarilor." (M. Cartojan: *Limba română,* reprodusă din manuscrisul 332 (Acad. Rom.)". Mă întreb dacă sînt cumva ireverenţios faţă de profesorul Paul I. Papadopol căruia îi datoram această ediţie de pionier. Mă întreb dacă nu sînt cumva ireverenţios faţă de savantul M. Cartojan...

Dorinţa mea nu este aceea de a jigni, ci aceea de a le fi recunoscător pentru posibila preocupare faţă de Văcăreşti — afirmînd că „tu eşti puişor-canar" este imitată după inima noastră.

VII. DE INIMĂ, NU DE CAP

Şi a zis poetul, învăţîndu-ne şi pre noi să zicem la rîndul vieţii noastre şi a vremii noastre, neasemuitul stih de înţeles şi de neînţeles, de inimă şi fără de inimă.

Rară poezie şi rare inspirate cuvinte în această limbă s-au ales împreună cum sînt acelea din minunata osîrdie poetică intitulată de către dînsul: „Intr-un copaciu zarifior".

„într-un copaciu zarifior
Un şoim prins în lănţişor
Strigă amar ciripind,
Norocul său blăstămînd:
Multe păsări am vînat
Şi-mi ziceam şoim minunat;
Iar aici lanţ fiind întins,
Cum am dat, pe loc m-am prins,
De inimă, nu de cap,
N-am nădejde să mai scap."

Ne învăţa bătrînul meşteşugul. **Lovirea literelor** între ele. Cîndva, cei desueţi şi mult învăţaţi cu nobleţea sonetului, ar fi găsit în aceste versuri numai şi numai desuetudini. Prima maşină a devenit brusc desuetă faţă de a doua. Faţă de a treia părea uşor învechită. Faţă de a patra maşină, părea veche de-a dreptul. E destinul precursorului

39

-

de a părea desuet pentru viitorul întîi. Pentru viitorul doi însă, niciodată un precursor nu va părea desuet. Dimpotrivă. Cu cît se învecheşte vinul, se ştie, e mai bun şi mai ales. „într-un copaciu zarifiorYeste un vin vechi. îl bem cu picătura, altfel ne-am pierde dintr-o dată, îmbătîndu-ne, mintea poetică.

VIII. o FOSTĂ IDEE

Cu un an sau doi în urmă, vînturam pe nori un gînd: cuvintele sînt umbra de aur în conştiinţă — a materiei. Mă gîndeam: care este cel mai neasemuit vers scris vreodată în limba noastră? Răspunsul se formula din sine însuşi: „Nu credeam să-nvăţ a muri, vreodată".

Literatura, şi poezia mai ales, este un fenomen subiectiv, un poet bun este cel care atrage la sineapxo.baxea.....majoritară a subiec-
tTvităţilor. Desigur nu este vorba de subiectivitatea imediată şi nici de adeziunea rîsului indiferent al celor veniţi să asculte glume metafizice la o estradă, e vorba de o subiectivitate cu mult mai profundă, depăşind umoarea prezentului — tinzînd către umoarea unui viitor imaginat.

Propusesem unui fizician, om ae o vîrstă cu mine şi pasionat să urmărim împreună, cît mă pricep eu la valenţele numelor şi cît

40

se pricepe el la valenţele nucleelor, oarecan asemuiri între cuvinte şi elemente. Mai mult decît atît, îndrăzneală absurdă, bănuiam că versul acesta: „nu credeam să-nvăţ a muri vreodată", prin sintaxa lui ciudată (deşi profund firească pentru noi cei care ne-am obişnuit cu el) trebuie neapărat să corespundă unei molecule, existentă în materie. Nu se poate să nu existe vreun cristal sau vreo moleculă sau vreun acid sau cine ştie ce altă formă împreunată a elementelor care, citită, să nu dea acest vers unic pentru conştiinţă: „nu credeam să-nvăţ a muri vreodată".

Orice substantiv nu poate primi lîngă sine decît un număr limitat de verbe. Acest număr limitat, bineînţeles, este foarte mare. Nucleul primind un număr de electroni; felul de nucleu deosebit primind un mai mare număr de electroni nu cumva saltă materia din sine însăşi, tensionîndu-o, şi devenind-o în cele din urmă vorbire?

Rîzînd fals, rîzînd pentru că şi rîsul este o mască, pentru că şi rîsul lichidează un sentiment, îi spuneam acelui prieten: eu aş putea — dacă m-ar lua în serios fizicienii, medicii, geologii şi eroii antici — să descopăr leacul cancerului prin cuvinte.

— Ce-ţi spune cuvîntul acesta Abracadabra? mă întreba un prieten, ironic.

— N-am auzit de acest cuvînt, i-am răspuns.

41

IX. CREŞTEREA LIMBII ROMÂNEŞTI

Noi, cei care scriem în această limbă, uneori îi spunem ierbii verzi: mă gîndesc mai mult la tine decît la numele tău.

Şi totuşi, prin testament începătorul poeziei moderne ne-a lăsat:

„Urmaşilor mei Văcăreşti Las vouă moştenire Creşterea limbii româneşti Şi-a patriei cinstire".

Desigur, cititorul neglijent la „creşterea limbii româneşti" nu va înţelege aproape nimic. Celui care ia în serios şi în grav acest legat îi vor apare înainte un Everest şi o Sahară de cucerit.

„Creşterea limbii româneşti!" Nu a fost poet de seamă în această ţară şi nu va fi poet de seamă în această ţară cel care nu va căuta şi nu va găsi măcar un drum vicinal întru sporirea limbii româneşti. *r f* Poezia în esenţa ei nu ţine de cuvinte. Esenţa poeziei nu trebuie mai întîi căutată [în limbă... Limba pentru poezie nu este altceva decît un vehicul.Dar ea, poezia, se face simţită prin limbă, gentru că din toate părţile trupului vorbirea seamănă cel mai puţin cu rădăcina sa, cu trupul, după cum frunza seamănă cel mai puţin cu rădăcina copacului.

Ca să existe frunze trebuie mai întîi să existe ramuri. Ca să existe ramuri trebuie

să existe trunchi. Ca să existe trunchi trebuie să existe rădăcini. Iar ca să existe rădăcini trebuie să existe pămînt.

Respirăm aer.Ca să putem respira idei, ca să putem respira sentimente, trebuie să existe cuvinte Iată-le. Ele există. Cum, necum, ele există. De la trup pînă la cuvînt este un drum fără de timp. Fără de timp pentru că timpul necesar acestei fiinţări a fost şi este atît de mare, încît nu mai poate fi cuprins în sistemul nostru de referinţă.

Nu este totuna mişcarea trăsurii cu mişcarea automobilului. Nu este totuna mişcarea braţului cu mişcarea stelelor. Suave vehicule, suporturi ale mişcării, cuvintele pot fi din cînd în cînd landou sau rachetă.

„Creşterea limbii româneşti". Iată un îndemn fundamental.

(Nu despre căruţă este vorba, ci despre rachetă). Dar fundamental şi lecţie, legea este pentru orice poet al ţării: creşterea limbii româneşti! •

X. ŞI-A PATRIEI CINSTIRE

Dacă sensul ultim nu este şi acela de a adăuga ţării tale viaţa ta, înnobilîndu-te de lumina ei şi adăugîndu-i măreţie prin propria ta existenţă, atunci tu, cel care-ţi găseşti prilej de a fi prin scris, lasă-te de scris.

XI. STIHURI LA GLORIFICAREA **LUI** 1ENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU

Vin la tine cu vorbirea cum m-ai învăţat să fie demnă şi plutind în aer pasăre cu aripi strînse.

Fără peană-mi este zborul pentru că el este-al meu, cum firească e coloarea strălucind în curcubeu.

Ah, eu voi planta pe nouri pomi cu frunze spre neant şi cu fructe mult gustoase hrană razelor de soare.

îmi va fi vorbirea dulce pat va fi şi pernă moale peste dînsa să se culce numai gîndul dumitale.

Noi care-am privit cuvintul cel mirat de tot ce este care ni l-ai dat să fie şi îndemn şi-mbărbătare.

Ne-nchinăm cum se închină umbra frunzei cînd răsare deasupra şi-mprejururi zarea împingînd o zare.

XII. „POETICA IASTE FOARTE VECHE

Foarte frumos bărbat şi ochios trebuie să fi fost Ienăchiţă Văcărescu! Foarte mîndru bărbat şi ţeapăn în oasele sale trebuie să fi fost Ienăchiţă Văcărescu. Ce suflet, Doamne, o fi avut în el, ce greu trebuie că s-o fi dat biruit la băuiură şi cîtă dulceaţă o fi avut atunci cînd îşi deschidea cuvintele!

Mîndreţe de bărbat, iubeţ, dar mai ales iubeţ de gînduri, acest întemeietor de poezie

ne-a ctitorit şi nouă un lăcaş nu numai în sentiment, dar şi în abştraciiuni.
Adeseori tînjind cu fruntea către un cuib de filomele, şi noi ne-am fost gîndit de ce reînvie în noi mereu, ca iarba în primăvară, mereu şi mereu şi mereu aceleaşi vechi sentimente, numai cu de puţin nuanţate, numai cu de puţin altfel spuse.
Dacă ştiinţa şi dacă tehnica perpetuu progresează, sentimentele noastre lent progresează.
Să fie sentimentul (şi el o stare de conştiinţă aidoma ideii) foarte legat de trupul nostru?

Să ne evolueze atît de greoi sentimentele de la Homer pînă la Shakespeare şi de la Shakespeare pînă acum, să fie cam aceleaşi şi numai bizuite pe alte întîmplări de viaţă? Ce să facem? O maşină pătrată poate să devină o maşină ovală, aerodinamică adică. O mînă cu cinci degete de milenii în urmă, pînă la o mînă cu cinci degete din viitor, vom face-o oare noi să fie mai aerodinamică? Şi blestemata asta de inimă, chiar dacă o transplantăm, tot inimă este. Şi blestemaţii ăştia de ochi, chiar mutaţi dintr-o orbită într-alta, tot ochi sînt.
Trupul este o lege. Ideile nu. Sentimentele pendulează între trup şi idei. Dar mai ales se înclină spre trup.
Mîndru bărbat trebuie că a fost Ienăchiţă Văcărescu. De ce i-o fi venit tocmai lui să scrie poezii?
Nu e foarte important de ce le-o fi scris, cum le-o fi scris. :
Pentru ce trebuinţă de suflet? Treaba lui. Tot scriind aşa din sufletul domniei-sale, deodată s-a gîndit şi la sufletul domniilor altora. Ce a spus domnia-sa cînd s-a gîndit la alţii? Mai întîi la urmaşii săi Văcăreşti, mai apoi, la urmaşii urmaşilor săi, mai apoi la urmaşii urmaşilor urmaşilor săi; mulţi cîntă toată ţara asta. Ce a găsit cu cale să le spună lor? Le-a dat două legi. Mai întîi înnobilarea perpetuă a limbii şi mai întîi de întîi vorbirea şi cinstirea limbii: cinstirea patriei.

TEMENEA LA ANTON PANN

I. IN ANUL DE GRAŢIE 1831

Anul 1831, pentru istoria mondială a literaturii, a fost un an de pomină. Acum, în acest an, au văzut lumina tiparului unele dintre cele mai de seamă cj£jodjealecuJuxlL umane. în anul 1831, Goethe tipărea partea a doua din Faust, culminaţie a gîndirii poetice moderne. Tot în anul de pomină 1831, JPoe îşi tipărea poemele, piatră de fundament a sensibilităţii noi, prefigurînd lumea sensibilă şi vizionară a secolului XX. Şi tot în anul de pomină 1831, Stendhal dădu la iveală *Roşu şi negru.* Ce se petrecea în Valahia în anul 1831? Anton Pann tipărea în propria sa tiparniţă *Poezii deosebite sau cîntece de lume.*
Dacă ar fi să dăm crezare intuiţiei lovi-nesciene transformată în sistemă mai apoi, aceea a teoriei sincronismului, am putea crede că la anul 1831 asincronismul culturii valahe era în deplină manifestare.
Dar noi nu sîntem întotdeauna de acord cu subtila teorie lovinesciană. Asincronismul

r

după părerea noastră, se manifestă numai în cadrul curentelor literare.

Evident că suprarealismul românesc a fost asincron cu cel franţuzesc. Acest asincronism a deschis un unghi de aproape zece ani diferenţă. Iarăşi este evident că şcoala absurdului, manifestată în literatura română prin Urmuz, e asincronă cu un unghi de cîţiva ani buni faţă de şcoala similară occidentală. De data aceasta, însă, în cazul lui Urmuz, avem de-a face cu un asincronism invers, în sensul că Urmuz a fost un precursor. Dar, cum remarcam mai sus, aceste asincronisme sînt posibile numai în cadrul limitat al unui curent literar.
Faust este o piatră de fundament. Nu însă a unui curent, ci a întregii culturi, mai întîi germane şi mai apoi universale. Poemele lui Poe, deşi au stîrnit simbolismul, sînt mai presus de simbolism, şi ele reprezintă temelia sensibilităţii moderne. Mai întîi a sensibilităţii de tip anglo-saxon, mai apoi a sensibilităţii universale. *Roşu şi negru* de asemenea. Acest roman a creat stendhalieni. Dar a fi „stendhalian" nu înseamnă a te plasa într-un curent literar, ci în umbra unei personalităţi.
în anul 1831 cînd apăreau *Poeziile deosebite sau cîntece de lume,* Anton Pann nu numai că nu era asincron — nici n-ar fi avut de ce să fie — ci era el însuşi un fondator nu al curentului numit mai tîrziu Jaalcanism, ci al spiritului intelectual şi de viaţă **plu-**titor peste Balcanii seculari.

Tată de cuvinte, mult a suferit Anton Pann de pe urma inimii sale care-i stîrnea stihul.

II. DE CE TOCMAI „POVESTEA VORBII"

Povestea vorbii, spusă în cuvinte, constituie una dintre cele mai profunde revelaţii pe care le poate închide în sine un artist al cuvîntului.
Titlul de rară frumuseţe, atît de plin de sugestii, atît de creator poate numai *Divina Comedie* să fie avut sau *Metamorfozele* lui Ovidiu.
întrebarea tulbure şi fundamentală nu este aceea despre geneza cuvîntului ca atare, ci despre sensul existenţial al comunicării.
Care este sensul comunicării aşa cum se lasă el dedus din scrierea lui Anton Pann?
Să fie oare numai acel semn al comunicării prin loc comun, al transportului de sensuri şi de emoţii printr-un aer reciproc respirat? Da şi nu. Am răspunde hotărît da şi n-ar fi puţină contribuţia lui Anton Pann la această misterioasă şi tulburătoare întrebare. Faptul că el îşi clădeşte opera poetică şi mai cu seamă *Povestea vorbii* dintr-o înşiruire de proverbe („cel isteţ ca un proverb", cum îl nemuri Eminescu), ritmate şi rimate cu deosebită osîrdie dar şi vervă, faptul că proverbul reprezintă la urma urmelor un loc comun şi

subtil al comunicării, o bătătorire de multe cuvinte în altele puţine şi fugoase, o descojire de lungi fraze, lăsînd în miez o propoziţie; ne-ar face să credem că sensul vorbirii şi al comunicării, că însăşi *Povestea vorbii* nu este altceva decît încoronarea locului comun.
Să ne uităm însă cu atenţie la ce fel de locuri comune recurge poetul şi cum le structurează în context. Mai întîi remarcăm faptul că pentru Anton Pann, ca şi pentru o serie relativ limitată de poeţi moderni, o frază sau o propoziţie (în cazul lui Anton Pann —

un proverb) nu joacă decît rolul de simplu cuvînt. Mai apoi, remarcăm relativ deasa contradicţie dintre sensurile diferitelor proverbe înmănuncheate sub o aceeaşi singură temă.

Dar, dacă pentru Anton Pann un proverb întreg are rolul unui singur cuvînt şi dacă pe bună dreptate considerăm înseşi cuvintele, mai ales pe cele care reprezintă noţiuni, drept nişte semnificări tot ale locului comun, atunci vom constata că sensul comunicării prin loc comun nu constituie principalul mesaj al *Povestii vorbii.* Care este acest mesaj? Greu de răspuns în numai cîteva aserţiuni. Totuşi, în mare, nenuanţat, putem afirma că acest mesaj presupune o anume „joie de vivre", manifestată în domeniul esteticului.

Povestea vorbii se situează în scara dan-tescă spre sfîrşitul *Purgatoriului* şi începutul îndepărtat al unui Paradis rubicond.

III. ULLENSPIEGEL ŞI NASTRATIN

De la Mînăstirea dintr-un Lemn, de unde a furat-o pe Anica, nepoata Platoniei, stareţa, i s-a tras internarea într-un Spital al Amorului.

Anton Pann toată viaţa lui a fost bătut de o inimă de care n-avea habar, dar înlăuntru căreia a locuit. In ceea ce-l priveşte, om cult şi pricepător şi-n cele două feluri muziceşti, adesea ni s-a părut că nu şi-a dat prea mare osteneală să ştie cine este şi ce este. Aflat prin destin la o rădăcină de mare poezie, Anton Pann s-a trezit poet de geniu. Dragostele abia dacă l-au suferit pe el, iar el abia dacă a suferi* poezia. Mai degrabă cred că scria ca să se facă iubit. Mai apoi nici oareşcari bănuţi nu i-a respins din această îndeletnicire. Dar niciodată n-a lăsat să precumpănească în mod deosebit vreun interes flagrant. Cînd îi era lumea mai dragă nu se da în lături să lase totul baltă şi să se dedea chefului cu lăutari. Avea voce plăcută, desigur, se poate deduce aceasta numai contem-plîndu-i chipul de craidon. Sînt convins că nu-şi întrebuinţa harul cîntînd numai la biserică. Era un „modus vivendi". Dar nici languros nu-l putem bănui. Sînt convins că-l dădea întotdeauna spiritul afară din lacrimi. Dezechilibrat şi echilibrat totodată, darnic şi zgîrcit, infatuat şi modest, Anton Pann ne apare ca păstrătorul stării de mijloc, ca un

r

foarte apt scriitor de a trece cu bine şi zîm-bind prin purgatoriu.

Una peste alta a fost cel mai mare poet al Valahiei din acea vreme. In articolul *Paralelele economice,* apărut în decembrie 1877, în *Timpul,* Eminescu zicea despre Anton Pann: „Era un scriitor cu mai mult talent şi mai mult spirit decît o sută dintre ofticoşii care fac azi «esprit» prin gazete".

IV. ANTON PANN ŞI CITITORII

Bineînţeles cel mai iubit în timpul vieţii sale, a fost de către ploieşteni. Cel mai citit şi cel mai cumpărat a fost la Ploieşti. O spune însuşi poetul.

„Ploieştenii, cum se vede, sînt mai mult evlauioşi,
Prin urmare ş-în Scriptură sînt mai tare credincioşi,
Că cu-nflăcărată rîvnâ spre cele dumnezeieşti,
Cu asupra s-arătară

doritori cărţii aceşti."
O consemnează şi George Călinescu în *Istoria literaturii.* Pentru cei din Ploieşti e mai uşor de înţeles acest fenomen. Să nu uităm că de-aici, din această regiune purtătoare a unui spirit aparte, a „rîsul-plînsului", s-au
ridicat mai tîrziu spirite profund originale cum este acela al lui Caragiale, al lui Urmuz din apropiatul Buzău, sau mai tîrziu al lui Geo Bogza.
Pentru mine, Caragiale nu a vizat în opera sa în primul rînd nişte realităţi ploieştene, ci mai degrabă a interpretat într-un soi de spirit ploieştean nişte realităţi.
Tipul de absurd unic, construit cu o rară vigoare, aşa cum nil-a lăsat moştenire Urmuz, are şi el ceva din acel spaţiu spiritual de „rîsu-plînsu". Mai tîrziu poemele de tinereţe, teribile, ale lui Bogza, precum şi un anume simţ secret de a percepe absurdul şi grotescul, îşi au, după opinia mea, rădăcini în acest spirit.
Dar capul şi începătura a constituit-o Anton Pann. El a fost imediat adoptat ca scriitor de căpătîi de către tîrgoveţii Ploieştiului.
Şi ceea ce e de bine: l-au adoptat nu numai spiritual. I-au cumpărat cu fervoare cărţile, iar de pe urma acestei plăcute şi măgulitoare vînzări, poetul şi-a tras cu bine unele din zile.

V. DESPRE BALCANISM

Ion Barbu a fost un mare iubitor de Anton Pann. *Pentru o mai dreaptă cinstire a lumii lui Anton Pann* spune totul, chiar prin sensul titlului ei. Deşi populată de Nastratini Hogea,

52

53

poezia lui Anton Pann nu are cîtuşi de puţin un caracter islamic. Cred că mai degrabă balcanismul, aşa cum a fost el înţeles de Ion Barbu, avea un oarecare caracter islamic, mai ales decorativ islamic.
Lumea lui Anton Pann şi mai tîrziu lumea lui Mateiu Caraghiale sugerează un soi de Balcani, un tip de balcanism „bizantin". Misterul este în fond de natură laică. Excesul de laicizare atrage gustul pentru grotesc, umorul şi ironia fină.
Tipic pentru poezia lui Anton Pann ni se pare în egală măsură atît *Memoriabilul focului mare, întîmplat în Bucureşti, în ziua de Paşti 1847, martie 23,* peste ale cărui rafinamente de vers unii critici au trecut cu dezinvoltură, cît şi *Povestea vorbii. Memoriabilul focului,* departe de a mi se părea reportaj, este o admirabilă frescă de epocă, covor bibilit şi preş bizantin. Intre naivitatea spontană şi cea mimată nu distingem o linie precisă de demarcaţie. Poetul afectează şi afectînd începe să se lase înduioşat de sine.

VI. MANIA DE COLECŢIONAR

Anton Pann, poate şi de aceea că a învăţat în copilăria tîrzie buna limbă în care avea mai tîrziu să se facă vestit, a contractat o fascinaţie deosebită a limbii. In peregrinările lui din nordul ţării la Bucureşti, străbătînd

54

dulceaţa vorbirii moldoveneşti în întregimea ei, poetul se lasă invadat de vorbirea iuţită şi colorată a Valahiei. S-ar putea să fie o explicaţie acest fapt. S-ar putea ca venind din afara limbii să o colecţioneze cu mai mare patimă şi interes decît cei născuţi în interiorul ei. Dar s-ar putea în acelaşi timp ca argumentul acesta să nu fie valabil.
Creangă, el însuşi colecţionar şi creator de proverbe, a provenit din însăşi inima limbii.

Oricum, talentul vorhiriiesţg colosal la Anton Pann..
Om cu două guri şi cu patru limbi, dînd senzaţia că se hrăneşte din folclor, el n-a "fost niciodată un folclorizant. Vorbirea lui se aseamănă eu o sculptură.cu barda în lemn. Dar imediat după aceasta, lemnul sculptat se lasă vopsit cu şapte straturi de lac. Prozodia lui Anton Pann este una dintre -££JfHL?J—JgiflglfLÎ.[1]Htî1[r]ife î[n] literatura noastră. Distihurile sînt întrerupte de cîte un: „pentru că", „sau", „precum e o vorbă" „şi", „totdeauna", „el e", care în aparenţă nu au decît funcţia de copulă dar în realitate fac parte integrantă din structura grafică, ciudată a poeziilor, impregnînd şi un ritm sacadat, asincron, fluctuînd după mersul interior al stării de spirit. Spre exemplu:

„Eu îi cer ca să-mi dea mie, Şi el îţi întinde ţie.
Pentru că
Nerodul şi cu nebunul Amîndoi sînt fraţi ca unul.

5a *u*:
Unul ş-altul, tot un drac, Amîndol un ban nu fac,
*Precum o vorbă: **S-a-ntîlnit** în drum Păcală Cu frate-său, nea Tîndală.*
Totdauna
Nerodu-ntîi o croieşte Ş-în urmă să socoteşte.
Şi
Nerodul la orce fie Deloc zice că îl ştie."

Anton Pann anticipează.......prozodic
modernă. El se sustrage conştient sau nu formelor şi formulelor mecanice de poezie. Tensiunea versurilor lui, fluctuantă, îşi găseşte cu rare excepţii mai totdeauna expresia cea mai adecVată. Mă mir că nu a făcut şcoală prozodică şi bănuiesc că acest fapt este datorat numai unei greşite interpretări a textelor sale, luate nu ca un tot unitar, aşa cum sînt ele de fapt, ci interpretate drept colaje legate între ele prin copule fragile.

VII. INGENUA REACŢIE

Anton Pann, bănuim din textele sale, nu a avut o permanentă dispoziţie către umor sau către starea hîtră. **Umorul** şi starea hîtră le bănuim a fi la el **mai mult o reacţie** împo-

ţlîX.[a] PP—l-[e]-* lăutăreşti. Reacţie tipic **adolescentina** Se ştie **câ adolescenţii** refuză, din timiditate, orice formă de sentimentalism. Adolescentul preferă să glumească argotic decît să-şi declare sentimentele. Forţa de a exprima cu sobrietate un sentiment liric este un dar al maturităţii. Tuturor adolescenţilor le place Topîrceanu pentru că el poate exprima teribilist un sentiment grav. Mult mai uşor suporţi ca adolescent acea declaraţie topîrcenistă:

„Gînduri triste mîine seară Vin în ciuda voastră Şi de-o fi zăvor la uşă Intru pe fereastră",

decît solemnul vers eminescian:

„O *rămîi,* *rămîi la mine Te iubesc atît de mult, Ale tale doruri toate Numai eu ştiu să le-ascult*[u].

Dar Eminescu era un act de maiuritate.
„A rebours", Topîrceanu reinventa o adolescenţă studentină. Anton Pann nu avea de inventat nimic. El era pur şi simplu adolescent ca şi adolescenţa culturii noastre. Reacţia lui la poezia lăutărească e uşor de înţeles. Rezolvarea ei în umor şi în grotesc

este iarăşi uşor de înţeles. Poezia de meditaţie gravă avea să vină mai tîrziu, după ce mai întîi cititorul epocii se va fi săturat de rîs, se va fi umflat de rîs pînă la plîns.

57

VIII. ORICUM, EL A RÎS PRIMUL

Şi, cine face primul o ispravă, el o împodobeşte cu numele său.

IX. TEMENEA LA ANTON PANN

îmi aplec şira spinării Doar în faţa ta şi-a mării
Adică
Te sărut cel mai cuminte Pann Antoane pe cuvinte,
Pentru că
Dumneata te ţii călare Peste substantivul mare.
Şi Stai măreţ şi-ndrăgostit
Cu fesul căzut în mit. Precum e o vorbă: Rupe coada la cometă Că se face stea cochetă
Sau
Unde pupi şi unde crapă Zise o icoană — fată.
Căci
Cine le gîndeşte Rău le isptăveşte
Aşadar
Anton Panne, Pann Antoane Te sărut peste icoane

58

Deci
Ca să am parte de glorii Eu îţi pup şira spinării.

X. CUM VORBEA ANTON PANN CU LUMEA

Bineînţeles, nu vorbea cu lumea ca toţi oamenii. Şi nici măcar nu vorbea cu ea ca toţi poeţii. Vorbea într-un fel aparte. Acest fel aparte al lui de a vorbi nu reiese în primul rînd din poezia citită disparat. Cine are plăcerea să parcurgă de la un cap la altul ediţia îngrijită de Radu Albala şi I. Fischer (cărora cititorul de mîine le este profund recunoscător pentru munca şi fineţea acestei munci intelectuale întreprinse) va rămîne uimit de măreţia acestei vorbiri.

Rog să mi se îngăduiască să fac o mai lungă paranteză, ca să pot sugera la urmă ceva din-felul atît de particular al comunicării, al felului comunicării, al înţelesului comunicării celui care îşi închina o operă poveştii vorbii.

Citeam într-o revistă că doi psihologi au încercat, după o lungă şi chinuitoare muncă, să înveţe o maimuţă să rostească cîteva cuvinte în speranţa că vor putea stabili cu ea o comunicare elementară. Maimuţa a reuşit să pronunţe patru cuvinte englezeşti. După aceea a murit. Experienţa a reuşit doar pe o sutime. Ce încercau ei să facă, de fapt?

59

Încercau în sistemul de referinţă uman să realizeze o comunicare cu un ins din altă specie. In aceeaşi revistă se notifică o altă experienţă de comunicare elementară, de data asta reuşită. Allen şi Beatrice Gardner, psihologi de la Universitatea din Nevada, au avut ideea de a intra în comunicare cu un cimpanzeu, prin limbajul surdo-muţilor. In primul rînd, l-au învăţat ei, în al doilea rînd au comunicat în faţa maimuţei numai prin acest limbaj. Miracolul s-a petrecut. Cîteva fraze simple au fost rostite de o parte şi de alta. Ba mai mult decît atît, maimuţa a devenit aptă şi de cîteva generalizări elementare. Este clar că limbajul surdo-muţilor nu e firesc pentru oameni. In general

oamenii nu sînt surdo-muţi. Surdo-muţii **sînt** excepţii de traumă umană. Este clar că cimpanzeii n-au folosit şi nu folosesc acest limbaj ges-ticulatoriu. Miracolul experienţei constă în faptul că nu s-a căutat să se aducă un cimpanzeu la sistemul de referinţă uman şi nici omul nu s-a mulat sistemului de referinţă posibil al cimpanzeilor. Locul comun al comunicării a fost exterior celor două sisteme de referinţă, devenit el însuşi un sistem de referinţă mai larg.

Am deschis această lungă paranteză ca să pot face o comparaţie între limbajul poetic şi încercarea poetului de a comunica. Comunicarea emoţiilor nu găseşte un sistem de re-ferinţă comun între cel care emite şi cel care receptează. Coincidenţa dintre cele două sisteme de referinţă este rară, unică şi insolită.

60

Adesea în cazul comunicărilor de răsunet, se creează un sistem de referinţă exterior celui care emite şi exterior în acelaşi timp celui care receptează. Se creează o zonă exterioară amîndorura. Acesta e un caz rar. Cazul cel mai des întîlnit în fenomenul co-municării poetice cuprinde o alternativă: sau sistemul de referinţă al celui care emite e orgolios şi pretinde o mulare la el (neînţe-leşii, hermeticii, melancolicii) sau cel care emite încearcă să se muleze pe sistemul de referinţă al celui care receptează (umoriştii). Anton Pann nu este un umorist. Dar nici un hermetic. Sistemul lui de comunicare este cel al punctelor comune exterioare atît lui cît si cititorilor lui.

XI. CUM TREBUIE CĂ ERA ANTON PANN

Lui Anton Pann bănuiesc că i s-ar fi potrivit acea vorbă: e frumos de pică! Despre inteligenţa lui trebuie că i s-ar fi potrivit acea vorbă: e dat în paşte! Despre sufletul lui trebuie că s-ar fi potrivit acea vorbă: „nici prea iconom, nici prea galanton".

L

ILIADE, HELIADE...

I. „SPONTANEU LUMEA SE-NCHINĂ. DOMNUL TRECE IN MÎNIE"

Heliade Rădulescu a fost mai mult decît un geniu şi mai puţin decît un geniu. El este primul monstru sacru,al literelor româneşti. Ideea de"gnuTîncorporată în fiinţa unui poet anume te duce cu gîndul mai degrabă la un înger sau la un demon.

Heliade Rădulescu n-a fost nici înger, nici demon. El este comparabil întru totul ca personalitate cu cezarii. El a fost aidoma unui cezar. Petele mari şi neguroase de umbră, în bătaie cu lumina aidoma unui crin, l-au pus sub semnul focului cel niciodată decăzut la ipostaza umilului jar.

Despre Heliade Rădulescu ar trebui scris aşa cum odinioară Suetonius scria despre cezarii Romei. Mai întîi despre firea sa cea înălţătoare şi mai apoi despre firea sa cea coborîtoare. Mai întîi despre gîndurile sale de imperator al culturii române şi mai apoi despre dezastrul neîmplinirii sale.

In togă albă şi cu steagul în mînă el a pătruns în balada populară ca fiinţă vie. E poate singurul dintre cărturari care a ajuns

62

cîntec el însuşi, înainte de a apuca să-i cînte el pe alţii.

Mă întreb cu mirare: cum de nu a fost adorat de istoria sufletului literaturii române Heliade Rădulescu?

Lăutarul l-a putut cînta iar istoriograful s-a dovedit surd la aceasta?

Cezar fără Romă. Heliade a presat zidul limbii vorbite, spre latinitate. Acest sentiment

straniu al schimbării limbii întru dovedirea nobleţii ei arheologice noi nu-l mai putem înţelege astăzi. Dar el era pe deplin de înţeles în perioada afirmării voinţei de sine a poporului nostru. Ne-o dovedeşte şcoala ardeleană şi ultimul şi cel mai strălucit reprezentant al ei în poezie, Heliade. Ca şi Suetonius, ar trebui să vorbim despre amfo-rele pline cu sesterţi pe care cezarul Heliade i-a azvîrlit în arenă.
Ar trebui să spunem că visurile lui, ca şi norii, au fost primele care au plutit pline de ploaie fertilă peste conştiinţa estetică a României încă neunită în sine.
Ar trebui, ca şi Suetonius, să spunem că cezarul Heliade era peltic în rostire şi nu prea înalt de stat, că avea nas vulturesc şi că purta o togă albă. Ar trebui să spunem că era mînios în idee şi generos în susţinerea ideii. Ar trebui, ca şi Suetonius, să amintim despre cezarul Heliade că atunci cînd se ivea în inima curată şi confuză, doritoare de ideal şi îndoită în speranţe a Bucureştilor, cînd el „Domnul, trecea în mînie", — „spon-taneu lumea se închina".
63

II. „SĂRUTARE, LEMNE TRISTE, CE VERZI, GALBINE-NNEGRIŢI!"
Heliade n-a fost niciodată, ca poet, nici traducător, nici imiiator, deşi poezia sa este plină de traduceri şi de imitaţii.
„Salut! bois couronnes dun reste de ver-dure!" - nu are nici un fel de translaţie în: „Sărutare, lemne triste, ce verzi, galbine**--nnegriţi!"**
Prea talentat poetul topeşte în căldura mîinii sale filigranul de argint ca să-l retoarne în făptura unei cupe.
Ca şi Ion Barbu mai tîrziu, în alt secol „traducînd *Viaţa şi moartea regelui Richard al III-lea,* nimic din ce a pătruns dinafară înlăuntrul sensibilităţii sale nu a mai fost redat naturii, aidoma.
Şi nici nu s-ar fi putut. Idealurile lui Heliade Rădulecu — căci Heliade Rădule[c]cu a avut *idealuri,* erau cu mult prea mari ca ă încapă în ele vreun model, ori ca ă le şuiere vreun crivăţ.
Idealurile au izbucnit toate deodată prin destinul de flacără al lui Heliade. Trebuiau să izbucnească toate deodată prin cineva. Dacă n-ar fi fost el, precis ar fi izbucnit printr-o crăpătură în munţi.
Eram înaintea emancipării noastre naţionale, dar după secole şi secole de existenţă. Ce a văzut cu ochii omul Heliade, ce a citit cu ochii şi ce a auzit cu urechile, i-au umplut numai trupul pieritor de sămînţă —
64

r

care, brusc zvîrlită în cîmp, dă rădăcină, tulpină, floare şi fruct.
Gîndirea lui şi visurile lui l-au depăşit cu mult. Destinul care l-a încoronat la naştere nu a fost destinul unui om, ci destinul unui Cezar, ţîţa maică-sii l-a alăptat cu laptele stelar din Calea Laptelui.

Nici atunci cînd el însuşi credea că traduce, nici atunci nu traducea. Ca şi Dimi-trie Cânte mir în *Lupta dintre inorog şi corb,* cheile pe care le avea literatura lui cu cheie erau de la alte porţi, cu mult mai înalte şi mai abstracte.

„Tuciul cîmpenesc" — „la cloche rustique" — „lutoasa despuiere" — „la depouille" — (exemplele le-am extras din substanţialul stu- diu introductiv al profesorului Al. Piru la ediţia critică datorată lui Vladimir Drîmba) nu numai că nu sînt echivalenţe, dar se constituie în metafore inedite de o rară forţă de expresie originală, prevestind neîndoielnic sau chiar poate inspirînd genialul vers barbian: „Dar piatra-n rugăciune, a humei despuiare".

III. „PE DRAGELE FIINŢE ARDEAM SĂ LE PRIVESC"

Intr-o scrisoare adresată nu ştiu cui, Bălcescu reproşa caracterului lui Heliade o mult prea mare dorinţă de faimă şi de securitate personală.

Cu scris tremurînd, aduc peste mai bine de un secol o justificare pe care trecerea timpului şi privirea contemplativă a întregii opere şi a întregului destin a lui Heliade o îndreptăţesc.

Poetul a avut un ideal grandios de întemeiere a culturii naţionale. Secolele fără acces la zona esteticului decît numai prin cîntecul popular, pe care ţara le-a suportat, — i-au părut, şi nouă ne par astăzi, ca o nedreptăţire istorică. Barieră la năvăliri, şosea pentru toate uraganele, în timp ce în ţările de sus şi-n ţările de jos se dezvolta literatura cultă, pictura şi arta bijuteriei, la noi nu putea fiinţa decît linul cîntec de fluier pentru odihnit oboseala existenţei. Heiiade a vrut să recupereze aceasta. „Dragele fiinţe" ale închipuirii lui gîndindu-le* vroia să le şi vadă. El, primul, avînd o vedere de ansamblu asupra destinului culturii, era firesc să-şi apere trupul care gîndea, nu numai pentru zece ani înainte, ci pentru sute şi sute de ani. Egoismul lui a fost îngust înţeles ca fiind egoismul trupului lui. El a avut egoismul visului lui. El a fost de un egoism abstract.

Poporul l-a înţeles mai repede decît oricine altul. El venea întru întîmpinarea aspiraţiei de abstract a unei naţiuni împinse de forţa istoriei într-un concret dureros şi secular, în concretul necesităţii de a fi.

întîi trebuie să exişti ca să poţi mai apoi şi visa. Morţii nu visează niciodată. Cred sincer în autenticitatea nebuniei lui Heliade, cea din peregrinările sale alături de Grecca

da Roma — ca într-o rănire catastrofică a marii lui sensibilităţi poetice, după cum cred sincer în nebunia lui Avram Iancu, pelegrin prin codri, cu un fluier în mîini — ca o urmare a unei răni catastrofice produsă în sensibilitatea sa politică.

Nici într-un caz şi nici într-altul, nu echivalez nebunia lor cu nebunia clinică. Este vorba cred despre depresiunea a doi titani, neînţeleasă în gesticulaţia ei simbolică de către mentalitatea contemporană lor.

Ca şi Avram Iancu, Heliade Rădulescu îşi dorea realizate în timpul vieţii sale măreţele planuri. Ceea ce nu s-a înţeles în personalitatea şi în destinul lui Heliade Rădulescu a fost aceea că el nu era o structură de militant politic ci una de militant estetic. Cei care i-au adus reproşuri politice lui Heliade Rădulescu i-au aplicat un alt sistem de referinţă. Dacă pe Femios l-am judeca şi l-am cîntări cu acelaşi talger cu care a fost măsurat Ulysse — primul care ar rămînea ne-cîntat şi netravestit în mit ar fi Ulysse.

IV. „AH! INIMA-MI SVlCNEŞTE!... ŞI ZBOARĂ DE LA MINE!"

Faptul că Heliade a visat un mare şi unic poem o *Iliada* sau o *Odisee,* o *Divina comedie,* sau un *Paradis pierdut,* faptul că a putut să-şi închipuie posibilitatea unui astfel de poem de amploare pentru literatura română ne demonstrează piscul gîndirii

67

sale, dar şi trauma sa mortală. In plin secol burghez, poemul de amploare, ca şi *Albatrosul* lui Baudelaire, se încurcă în propriile sale aripi.

Cînd creaţia unei mitologii nu mai este cu putinţă din pricina apariţiei tipologiei — poetul visa o mitologie. însuşi Eminescu, în adolescenţa sa tîrzie, visa epopei. Cu putinţă nu mai era decît tragicomica epopee a lui Budai-Deleanu. Dar nici ea poate că nu a fost cu putinţă din moment ce contemporanii nu au cunoscut-o.

Mizeria şi meschinăria burgheziei nu mai puteau să întindă aripi. Din centrul ei, din burg, nu se mai puteau înălţa decît pene. Budai-Deleanu prevestea prin absenţă destinul unui necesar Caragiale.

In toi de amestecătură socială, Heliade îşi imagina un zbor de albatros, un zbor cu neputinţă dar plin de înţeles. Acum, la trecerea vremii, pricepem de ce *Mihaida* nu s-a mai împlinit. Acum la trecerea vremii, putem înţelege cît de măreţ a fost Heliade.

El, cel care a scris *Zburătorul,* el nu., putea decît să se încurce în prea marile lui aripi. N-a mai zburat din el pînă la noi decît semnul inimii lui.

V. „PRIMI AUZI-VOR QUEL SUTTERRANU RESUNETU"

Ca şi cezarul Romei, Nero, cel care a dat foc urbei ca să se inspire, zic unii istorici, (dar alţii insinuează că a făcut gestul cu

68

gîndul ascuns să lichideze cocioabele insalubre, primele care au şi ars de altfel) — sau poate nu întocmai ca şi cezarul Nero, cezarul Heliade a încercai să pună for limhii româneşti.

Schimbarea limbii, ce iluzie! Oricît de nobilă ar fi intenţia — şi noi pricepem întru totul nobila intenţie a Cezarului — cel care a ars în văpaie a fost însuşi Heliade.

Un foc prea mare trebuieşte ca să poată arde limba unui popor.

Nimeni nu poate da foc unei limbi, nici un poet. Numai o cometă adevărată şi lugubră ar putea desăvîrşi aceasta, dar Heliade n-a fost o comeiă. El a întruchipat în sine cea mai gravă aspiraţie de cultură a poporului nostru. Numai atunci cînd a vrut să se substi-tuiască propriului său popor (fie şi numai printr-un gînd), numai atunci a alunecat de o parte, pe suprafaţa lui cenuşie şi încreţită ca o meninge.

Nu se mai putea înţelege prin poezie decît cu sine însuşi. Şinele cel mare al limbii l-a ignorat. Intr-o limbă care nu există, într-o limbă nevorbită, nu pot vorbi decît cei care nu există, pot vorbi numai nevorbitorii. Ca şi cezarul Nero cel care cerceta o orgă de apă, cînd ţara îi era pe jumătate năvălită, cezarul Heliade s-a întunecat aidoma versului eminescian: „Iar timpul creşte-n urma mea, mă-ntunec".

69

VI. „PEPTUL CĂ **MI-ŢI** DESFĂCEA,
ŞI PE PIELE ARĂTA ŞAPTE PECEŢI CE AVEA"

Iliade, Heliade,
arde sufletul tău, arde,
chiar şi podurile toate

ridicate peste noapte.
Iliade, Heliade,
8 ai fost pe Ungă 7,
cu luceafăru-ai fost frate
şi cu luna jumătate.
Iliade, Heliade,
ai bătut limba cu joarde
şi cîntarea cu năvoade
şi izvorul cu izvoade. . .
Iliade, Heliade,
tu ţi-ai pus la vorbă roate
şi la inimă podoabe
şi la rîuri alte ape,
Iliade,
Heliade...

t

DENS PUERILIS, CIRLOVA

I. „O DULCE VACĂ DEGHIZATĂ IN FLOARE", CUM SPUNEA UN CÎNTĂREŢ

Sînt atît de lipsit de memorie! Fac parte din acea tagmă rărită a nenăscuţilor. Nici nu mai ştiu dacă am visat, dacă am tipărit sau dacă am spus cîndva aceasta: „miL-gîndesc maimuljţja iarbă decît la numele ei".

Dă7şTâl meu suflet: „deghizat în floare", deghizat în iarbă, mimînd tot ceea ce este de mîncare.

Da, şi sufletul este de mîncare. Da, şi al meu suflet. Psiche, imită hrana. Legea adică. Deasupra gurii mele este nasul bine păzit de ochi. Unde mi se sfîrşeşte mirosul începe creierul. Niiest.p ciudat ră tot trupul este în jurul gurii noastre cum sînt toaţeplanetele în JimîrsoXrelui? Nu soarele ne-ascuipat în dulcJL limba sa, a luminii? Planetele " au crescut în jurul l]ii n trupul în jurul gurii noastre. ParlTTtraniu, pare ciudat că prin locul cel mai ordinar al trupului nostru, că prin prilejul gurii, apar cuvintele. NuorBîm nicjodată cuftîchii. "Nu vorbim nici cu ochii, nici cu urechile; nu mai cu blestemata de gură vorbim. Cel mai inefabil trup al nostru,

cuvintele,, ies prin cel mai puţin inefabil loc al trupului nostru. Ele ies din groapa gurii. O dată cu respiraţia, cu aerul de care depindem, o dată cu aerul, ele ies din groapa gurii.

Intr-un alt viitor noi vom vorbi cu ochii, într-un alt viitor vom vorbi cu însăşi vorbirea. Crescuţi de jur împrejurul gurii, în-coronîndu-ne gura cu acea coroană a trupului, noi vorbim numai cu gura. De aceea ne deghizăm într-una, părînd uneori a fi poeţi. De aceea, poate, dulcea vacă a sufletului se deghizează în floare.

Mult mai nobilă e gura copacului! Rădăcina. Uura copacului este totuna cu piciorul Tuî7Bl nu merge pe orizontală, ci numai în sus. Numai în sus.

Imitînd copacii şi iedera, ne întindem şi noi pînă la lună.

Viteză deghizată. Suflet deghizat.
„O dulce vacă deghizată în floare".

II. PERSONALITATEA LUCRURILOR

Unicul —mai întîi —este al lucrurilor. Lucrurile nu au gură. Lucrurile nu mănîncă. Singura lor hrană este timpul lor

III. DESPRE PERSONALITATEA VORBIRII

Deşi ea sare din trupul nostru, izbuteşte să fie şi după trupul nostru.

I

Infinit mai lipsită de timp, vorbirea aproape că riu-şi mai aminteşte de trup. Trupul ire*" *)* foarte mult timp. De aceea şi moare, Moare şi vorbirea. JNurna 1 ca moare mefeu in trupul altuia. Vorbirea semnifică disperarea de a avea un trup viu. A vorbi înseamnă a fi viu.

A vorbi înseamnă a fi viu. Nu vedeţi că vorbirea e tot una cu viaţa noastră?!

Felul de a fi al vieţii, în criteriul acestei planete, este al cuvîntului.

IV. SĂ-I IUBIM PE POEŢI

Cu zădărire şi înverşunat zic: cel mai în viaţă şicei mai în yiţă sînt pnpţii Nn oriafrd7""CPătunci cînd nasc din ei cuvintele ca ouăle dîn păsări. Pentru că avem darul ctmntutuî, ne despărţim de tot ceea ce este pe această planetă. Zeii convenţiei terestre sînt copacii şi arborii. Şi ei ştiu că sînt. Şi ei au conştiinţă de sine. Şi piatra are conştiinţă de sine. Timpul ei însă este profund leneş faţă de timpul nostru.

Piramidele nu au semnificat altceva decît o dorinţă de a imita piatra şi cristalele. O dorinţă de a fi într-un timp mai lent. Dorinţa văzută cu ochiul şi pipăită cu mîna de a opri timpul. Goethe rămîne veşnic pentru noi, din disperarea de a fi fericit. El a vrut să oprească timpul, fiind fericit. El a zis: opreşte-te, clipă, o, tu atîta de frumoasă. El a intuit că umanitatea se naşte paradisiac,

lăsînd morţii numai infernul. Paradisul este naşterea. Restul este purgatoriul şi infernul! Acum în timpul vieţii mele, zic: „Opreşte-te, clipă, eşti atîta de frumoasă". Ce orgoliu! Noi ne-am născut în timp ce mamele noastre răcneau de durere.

V. STAU ŞI-MI NUMĂR DEGETELE

Ele sînt cinci la număr; de cinci ori am numărat; de cinci ori mi-a ieşit la numărătoare faptul că am cinci degete la mînă. Aceasta este legea, aceasta este convenţia.

A avea mînă de om înseamnă a avea cinci degete la ea. Tulburător însă este nu faptul că am cinci degete, ci faptul existenţei cifre -lor prin care noi, la cifra cinci, JP insqMpm

mîna. Cifrele.....depaşesc"convenţia terestră? A

număra este un act cosmic; cifrele sînt convenţia cosmosului. Dar şi cosmosul nu este decît un punct. Trăim în interiorul unui punct. Istoria noastrănu este decîi istoria punctului". Ceea ce este înlăuntru celui mai . înlăuntru, şi e puţin. Numai cuvintele nu au dimensiune. Ele au trecere oriiimte:—Şi frp-lăuntrul lăuntrului. Un cuvînt: oricare dintre cuvinte; orice cuvînt este cît tot ceea ce este, dar este şi înlăuntru a tot ceea ce este. Cu-vîntul nu are dimensiune. EeşteıE!esie

singuruliucraiărăd~~ă lucru~~eare-este. Pretu-tindehea este. Cît tot ceea ce este, este.

.

Niciodată în afara lui, pentru că ceea ce este nu are în-afară. Totdeauna numai înlăuntrul lui, pentru că ceea ce este are numai-înlăuntru. Să-i iubim pe poeţi. Să-i iubim pentru că ei există şi pentru că noi existăm. Să iubim poeţii pentru darul cuvîntului, cu care sînt învestiţi. Un poet este tot timpul şi oriunde, din simpla pricină că este.

VI. CÎRLOVA, DRAG OS DE AUR

întemeietor nu de stat ci de limbă Cîrlova este. Geniul lui e o pricină de perpetuă tristeţe naţională. Tristeţe de a-l fi rupt destinul. Tristeţe de a fi plecat din sînul naţiunii, limbii şi vorbirii româneşti, cel mai apt de a vorbi vorbirea ţării. Cinci flori ne-a lăsat şi un miliard de absenţe. Acesta era Domnul. El era singurul căruia i-am fi spus noi toţi: *Dumneavoastră.* Cînd a plecat, noi nu eram născuţi. Ne naştem greu în vorbire, pentru că el, grăbitul, a plecat.

Cum era Cîrlova? Trebuie că era ca şi Shakespeare. Ce este mai frumos în vorbirea noastră, trebuie că ar fi spus Cîrlova. Bărbat tînăr, băiat suav, ofiţer.

VII. PĂSTORUL ÎNTRISTAT

Un păstor şi un fluier şi o turmă. O comuniune cu animalele. O dragoste reciprocă

între felurile existenţei acestei planete, o dragoste între animale — a te culca noaptea cu aerul, a viola timpul.

Tînărul bărbat Cîrlova, cel care cu al domniei-sale talent ne însoţeşte tristeţea, cel căruia îi amirosim mersul cuvintelor, cel care...

Să fi fost vreunul dintre noi aidoma lui? Nu se poate să nu fi fost vreunul dintre noi aidoma lui!

A iubi înseamnă întrucîtva a fi aidoma, a împărtăşi. Ce neasemuit sună în sfînta limbă a noastră sensul comunicării: a împărtăşi.

Păstor întristat, melancolic domn, blană şi jupuire de blană, el a spus cum nu se poate mai bine, el a spus cum nu se poate mai rău, el a exprimat, a urlat pe rînd, felurile con-venţiei noastre terestre. Domnia-sa păstorul întristat. Numele său Cîrlova este. E nume le, singurul în afară de numele meu, care mi l-aş fi dorit să-l port.

VIII. CINTARE MÎNGIIOASĂ
LA NUMELE DE CÎRLOVA

Aerul mult rece cu lumină în el dulce In respirare îmi decade. Tînărul bărbat, acel născocitor de iarbă şi de verburi
idolatre,

s-a lăsat păscut de un destin
cum lumina e păscută
de ai noştri ochi divini,
nedivini, mîncînd lumina cea urîtă:
E lumina rea, lumina e urîtă foarte,
cînd tu Domnule apui din noi
într-un fel de fel de moarte,

din pămînt făcînd noroi.
Doamne, Cîrlova, mai stai
mai rămîi cu nefiinţa
a vorbirii cea de rai
care ne-a-nsoţit viaţa.

IX. NU ŢI-A FOST PLĂCUT VIEŢII TALE?

Să-ţi fi ţinut talpa, să-ţi fi ţinut talpa pe mersul meu de bărbat care merge. Pe mersul stelelor care merg. Pe mersul luminii care merge. Pe mersul în sus al pomilor care merg. Pe meTSTrtpumilui în sua. Călit; iirrde vor ei. Pentru că ştiu ce vor ei. Pentru că ei vor ceva. Pentru că al lor este pămîntul. Convenţia terestră a lor este. Cine. ar veni din altă planetă, sau din alt soare pe pămînt, mai întîi ar vedea, iarbă, iar după aceea copaci. Sau mare sărată.

Apă foarte sărată ţinînd peşti în ea, cum ţine sîngele în el celule albe şi roşii. Dar dacă ar veni cineva de pe altă planetă, dacă într-adevăr el ar veni, el n-ar vedea nimica, pentru că şi vederea este convenţie terestră.

Noi care sîntem aici, noi încercăm să vedem Orbi,w ca şjJIiaLJIiar£l£---rio.striT H.OJIt£i Tnrpr-
căm să vedgjnciLx.uv.int.elr-

Cînd nu scriem de isprăvile lui Achile, îngînăm *Păstorul întristat.* De ce întristat? Fără pricină noţională...

X. IMN LA OŞTIREA ROMÂNĂ

Cîrlova a vorbit de puterea noastră naţională de a fi, aproape cînd noi nu eram. El a ridicat în slăvi ostaşul pe vremea cînd a fi ostaş însemna pur şi simplu a fi.

XI. CUM TREBUIE CĂ ERĂ DOMNIA-SA

Domnia-sa trebuie că era cum sîntem noi cînd sîntem singuri şi neobişnuit de frumoşi. Unsprezece? întreabă cifra. Unsprezece! răspunde cifra. Unu? întreabă unicul. Unu! răspunde unicul.

Pentru mine, pentru noi, pentru domniile noastre, Cîrlova înseamnă unu. Adică unicul.

Xft. TULBURĂTORUL „NU ŞTIU CE"

.O. TjHnrj trisjgjţoţuşi voi aveţi un, ce plăciiCC-exclama Cîrlova, primul ins în care se încerca geniul poeziei pe aceste tărîmuri.

Nici nu s-ar fi putut ca primul poet modern al ţării noastre să nu aibă fciflfiţia neliniş-f
tiare ajrieiabjjhului. ------------

„Nu ştiu ce", „un nu ştiu ce plăcut", „a avea un ce"; acest melancolic şi înfiorat „ce" indicibil, aflător la mijloc, la vama unde gîndirea în imagini şi gîndirea "în noţiuni îşi găsesc totuşi un hotar idesparţţîorT acest tuTCnîFător „nu ştiu ce" nematerializat I niciodată, poate cel mai puţin reprezentabil . dintre cuvinte, în planul simţurilor, acest • misterios „nu ştiu ce" în care a rezidat în-totdeauna farmecul artei, care a stîrnit întotdeauna în urma lui o noţiune destul de nelămurită încă: talentul; acest fascinant „nu ştiu ce" pe care nici o definiţie a poeziei nu l-a putut acoperi, mi s-a arătat deodată în faţă, pe cînd eram singur, şi rna zis:

— Eunu mă pot înfăţişa ochilor tai şi nici auzului tău pentru că eu nuîntvedefe şFrucTliuz. Eu locuiescurîcîeva între vedere
jşi auz, eu smLiL tînjire a tuturor orgăTretor omuluiatît dedesparţite TnTreele; eu sînt o tînjire a organelor omuluT,"o tînjire de cunoaştere, o tînjire a simţurilor, tînjire a ideilor lui către perfecţiune.
— Unde eşti? Mi te-arăţi şi nu mi te arăţi te aud şi nu te aud; te simt şi nu te simt fi totuşi te cunosc, te stăpînesc." — t
— A cunoaşt£2nuţnaiiml--a elucidafaâi Eu semăn cu "caprele"! Dau lapte. Cine nu . ″ cunoaşte ce este aceea o capră? Cine nu poate deosebi o capră de o frunză? Dar de fapt
şi de fapt ce este aceea o capră? Cine se

T

poate lăuda că, într-adevăr, cunoaşte ceea ce este o capră?
Eu sînt o frunză. Parcă tu nu ştii ce este aceea o frunză? Tu cunoşti frunzele copacilor şi prin aceasta le şi stăpîneşti. însuşi timpul cunoaşte frunzele copacilor şi le stăpîneşte. Cînd timpul, dinafară frunzelor, se face toamnă, ucide frunzele. Cînd timpul se face primăvară, le reînvie. Dar timpul el însuşi ar trebui să fie o frunză ca să elucideze frunzele...
Dacă tu vrei să comunici cu un copac ar trebui ca un braţ al tău să se facă ramură cu frunze şi o ramură a copacului să se facă braţ cu degete. Ar trebui să mori puţin ca om şi să învii ca plantă, iar planta să moară tîntrucîtva şi să devină într-o parte a ei om. Numai la această linie de cedare reciprocă a specificului poate exista comunicare. Eu sînt acel „nu ştiu ce", acel loc unde văzul se transformă întrucîtva în auz şi auzul se transformă întrucîtva în văz, ca să poată comunica între ele, eu[1] sînt acel organ nemăr-turisit, de cuvinte care pyescnucjilprile, care aud nu sunetele, care gustămTgusturile care miros nu mirosurile...
— Fii bine venit, fii oaspete al înţelegerii mele, sînt tulburat că tu mi te înfăţişezi, deşi n-ai înfăţişare. Eu fac parte din categoria luptătorilor pe care nu-i intimidează ceea ce nu ştiu de la părinţii lor şi nici ceea ce părinţii lor nu au ştiut de la părinţii lor. încerc să te adjjc la mine. Nu eu mă transpun după"oT)iceiurîie tale necunoscute mie, ci

dimpotrivă, mîndria de a fi constituit aşa cum sînt mă face să încerc să te supun sim-ţurilor mele. Iată-te, te şi compar: tu eşti a se m eneaJjnjj 1or .„de f ojrlIiTuîTcrr-magnet. Elenu se văd, nu se aud, nu se gustă, nu se pipăie, dar pilitura de fier le dăruieşte un trup şi atunci ele se pot vedea, se pot auzi, se*"poî pipăi, se pot gusta. Iată-te, cuvintele*] . mele te întîmpină şi îţi dau un trup. Tîr(nu măi semeni cu acele particule de legătură * între cuvinte care prin ele însele nu au nici o semnificaţie. Tu nu semeni cu „şi"; tu nu semeni cu „deci", tu nu semeni cu „fiindcă", Cuvintele mele îţi dau un trup, astfel te pot cunoaşte prin ele. Tu eşti speranţa de viitor a lucrurilor. Tu eşti mîna omului în viitor, aşa cum prima înotătoare a peştelui din trecut se pregătea să fie mîna omului de acum. Tu eşti ochiul omului din viitor, aşa cum prima celulă sensibilă la lumină se pregătea să devină ochiul omului de acum. Eu te cunoscctesi nu te pot elucida penTnTcă apăTţn unui limbaj desăvîrşitspre care "1 im-bâjnt""cfe acum

aspiră! Nu tepot elucida pentru că primitivele animale care se pregăteau să nască omul nu ar fi putut să-l elucideze decît în cuvinte, decît în idei, dar ele aspirau numai către aceasta.
Eu te cunosc prin poezie, tocmai de aceea am "inventat poezia, ca pe un organ al evoluţiei simţurilor omului. Desigur, poezia nu este perfectă şi nu va fi niciodată perfecţi pînă cînd tu nu vei fi elucidat, dar de elucidat cu siguranţă vei elucida. Goană după echi-

libru este trupul omului, imens pendul cosmic, bătînd trecerea timpului din ce în ce mai iute. Iată-te, te compar cu viteza luminji, este o viteză la caTe orice lucru se transformă în lumină. Numai lumina, însă, elucidează lumina. Cunosc lumina şi tind să mă transform în lumină""
""Spunînd despre mine lucruri, tu mă faci să fiii îinvis de frumos al inrnirjW; spunînd despre mine idei, tu mă faci să fiu un vis abstract al ideilor; eu giă aflu însă la vama dintre glndirea în imagini şi gîndirea în noţiuni.
— .. .Aşa cum tîmpla se află între ochi şi timpan. Tu eşti o aspiraţie, tu eşti un semn(al viitorului locuind prezentul. Ca o dovadă că exişti este faptul că noi te naştem în poeziile noastre; ca o dovadă că noi te stă-pînim, este faptul că de la o generaţie la alta noi te facem mai concret. Nu numai viitorul îşi trimite antenele lui prin tine în noi. Prezentul însuşi aleargă spre tine, cuce-rindu-te prin idei, prin cuvinte, prin poezie.
VODĂ CUZA, SIMBOLUL
Puţini sînt dintre cei întrupaţi din acest pămînt, care să se fi întors în noaptea visurilor frumoase, a cîntecelor populare, cum a fost Alexandru Ioan Cuza. Trebuie să fi fost un bărbat frumos, pentru că întruchiparea destinului său e majoră şi sentimentală.
El reprezintă Unirea Ţărilor Româneşti; efigia lui semnifică unitatea naţională. Niciodată fără actul Unirii actul independenţei nu ar fi fost cu putinţă. Figură romantică şi emoţionantă, el reprezintă pentru destinul politic al ţării ceea ce Eminescu reprezină pentru destinul limbii româneşti şi a poeziei ei.
A devenit legendar pentru că istoria are nevoie de legende. Orice salt calitativ în istorie e înconjurat întotdeauna de o aură inefabilă, şi tocmai la această trăsătură este sensibil sufletul şi nervul poporului.
Unirea nu a adus cu sine de îndată o mai evidentă bunăstare a poporului, dar ea[h]a creat nu iluzia, ci siguranţa că această bună-

stare este posibilă. Orice act de demnitate atrage după sine înfrîngerea mizeriei materiale.
Se ţin minte aproape toate gesturile lui Cuza, iar cînd nu se ţin minte ele au fost materializate de imaginaţia hămesită de demnitate a poporului. El, Vodă Cuza, putea să şteargă printr-un sărut jignirea oricui. A fost suficient să o facă o singură dată ca să fie ca şi cum ar fi făcut-o de un milion de ori cîte jigniri erau în ţară. O dată; atît a fost necesar inimii, ca umărul său să se fi alăturat umerilor celor care ridicau o piatră de moară, ca toate pietrele de moară care apăsau spinările să devină mai uşoare cu un umăr, cu umărul proptit al domnitorului ţării.
O inundaţie traversată de voievod de-a--ncălare şi-a putut pierde vlaga dintr-o dată, iar arsura unui incendiu s-a stins deodată, molcomă şi alinată, cînd Vodă a suflat în ea cu

vorbă.
Cuza reprezintă demnitatea noastră naţională; tot ceea ce este mai dăruit în istoria independenţei noastre i se atribuie de bunăvoie lui, ca începător.
A fost un colonel neobişnuit de frumos; chipul lui palid şi august, ochiul lui melancolic şi visător, sabia cu mîner întors la capăt, toate acestea au desenat hieratismul blînd al foamei de demnitate.
A coborît de mult de pe soclu ca să devină cîntec. Şi astăzi încă numele lui mai poate fi întîlnit prin cîntece. Ani în şir şi lungi, decenii, după ce el nu a mai fost, chipul lui, alături de chipul distins al Elenei Doamna au fost păstrate în toate casele alături de icoana.
Astăzi îl ţinem în amintirea unirii noastre întotdeauna alături de chipul părinţilor noştri.
84
SENTIMENTUL PATRIEI
— Iată, **îmi** spuse tînărul, mi s-a arătat aievea divinul Bălcescu şi bărbatul atît de nobil şi de dăruit, Alexandru Ioan Cuza. Figuri legendare, cu feţe prelungi şi palide, întrerupte în altitudinea lor de luciul intens de stea căzătoare al ochilor; acei frumoşi şi din cale-afară bărbaţi, Bălcescu şi Vodă Cuza, cu frunţi înalte şi ovale semănînd cu aurora boreală văzută uneori din Munţii Carpaţi. .
Sufletele voastre fluturau ca o pînză imensă, pe care iubitele lor făpturi se lăsau modulate asemenea stemelor. Auzeam în şirul curgător al bolţilor o dulce muzică: „Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată". Vers lung asemenea unui val de cometă **săltîndu-mi** şi coborîndu-mi torsul, învăluindu-mi-l şi legîn-du-mi-l cu un odgon.
Am vrut să cînt şi mi-am dat seama deo-odată că ei niciodată nu au fost cîntăreţi pentru că ei au fost întotdeauna înseşi cîntecele.
86

Am vrut să înfloresc şi m-am aşezat pe ramurile lor, şi am înflorit şi m-am scuturat în vară şi am reînflorit din nou pe ramurile lor eterne.
La temelia sentimentelor noastre, acolo unde bătaia inimii ia naştere din ea însăşi, şi unde vremea începe a se naşte, acolo la rădăcina arborelui genealogic al sentimentului ţării, făpturile nemuritoare ale lui Bălcescu şi ale lui Vodă Cuza stau de veghe.
Voi, bărbaţi frumoşi, neasemuit de inteligenţi, voi, eroilor!
Iată, mi s-au arătat ca într-un ritual de iarnă, de primăvară şi de anotimpuri, nea-semuiţii bărbaţi, Bălcescu şi Vodă Cuza.
Forţa de muncă, puterea creatoare a acestui vechi şi încercat popor îşi găseau un nume prin ei, îşi găsesc cea mai curată dintre amintiri în ei.
Prezentul vostru dinamic îşi află în istorie măreţi precursori, în fiinţele lui Bălcescu şi Vodă Cuza.
Feţe înalte, feţe prelungi, palide pe care foamea de ideal şi-a ridicat stemele; mîini prelungi, cu degete prelungi şi subţiri parcă făcute să stea strînse pe mînerele unor mari idei, cum au şi stat; trupuri dăruite pămîn-tului ţării şi mai ales locuitorilor ei; ochi intenşi prelungind vederea ţării pînă acum în prezentul dinamic.
Chipul dumneavoastră, Nicolae Bălcescu, asemenea „icoanei stelei ce-a murit" ni se arată încă; Vodă Cuza, chipul dumneavoastră,
87
asemenea „icoanei stelei ce-a murit", ni £e arată încă.

Chipurile voastre sînt vii, atît de vii în noi de parcă nu în istorie au existat, ci în prezent, şi, de aici, din prezent, iradiază înapoi în istorie căutîndu-vă fãpturile.
Voi nu aţi fost cîntăreţi, voi sînteţi înseşi cîntecele.
„UN CÎNT SUAV ŞI DULCE CA FUMUL DUPE CRIN
BOLINTINEANU
I. „IAR PE SOLI II BATE CU PIROANE ÎN CAP"
Recitirea scriitorilor vechi, mă refer mai cu seamă la poeţii preeminescieni, este una dintre cele mai curioase experienţe de lectură pentru insul cu sensibilitate modernă. Acesta va trăi un dublu sentiment de tandră compătimire intelectuală faţă de naivitatea unor texte lirice, aproape ridicole — şi de neaşteptată revelaţie a unor frumuseţi, mai ales stilistice, încadrate în masa amorfă a aceloraşi producţiuni.
O primă întrebare este aceasta: autorul a fost conştient de propriile sale versuri reuşite? Sau, dimpotrivă, metaforele au scîn-teiat involuntar din izbirea unor cuvinte întîmplătoare?
O altă întrebare este aceasta: merită să ne apropiem cu sfiiciune şi respect de insulele de mare poezie ale unor înaintaşi? Dacă ele au fost inconştiente, mai putem să le iubim conştient, mai avem oare dreptul să descifrăm sensuri acolo unde însuşi scriitorul nu le-a intenţionat? Iar dacă poetul a fost con-

ştient de propriile sale reuşite, atunci de ce nu şi-a modificat estetica în sensul lor, de ce n-au devenit ele majoritare în opera scrisă? De ce nu s-a ostenit măcar să lase vreo însemnare critică despre aceasta?
Existenţa sensibilă nu e previzibilă, criteriile ei sînt atît de complexe şi într-o permanentă şi neprevăzută corelare cu mişcarea realului infinit, încît .nu putem pretinde unui scriitor, tocmai noi, cei care înţelegem în profunzime acest fenomen, să-şi planifice evoluţia şi exigenţa estetică.
Existenţa sensibilă e controlabilă prin ea însăşi, numai retrospectiv. Numai după ce a parcurs un destin, poate fi contemplată din afara ei şi evaluată. Desigur, ideea unei ediţii ultime de autor (retrospectivă) poate pune în valoare respectabilă punctul de vedere al autorului asupra propriilor sale scrieri. Eliot a dat o astfel de ediţie testamentară foarte zgîrcită, alegînd nici o treime din ceea ce publicase anterior. Arghezi a dat cîteva ediţii definitive, mai generoase cu sine, lăsînd afară un număr relativ mic de poeme. Lovinescu, în toiul activităţii sale critice, şi-a reconsiderat o parte din vechile judecăţi de valoare. Whitman şi-a fixat personalitatea poetică pe principiul bulgărului de zăpadă care rostogolindu-se a devenit o avalanşă. ***Firele** de iarbă* au dezvoltat cancerigen silabele iniţiale ale unor revelaţii. Ion Barbu şi-a fixat într-o structură de o întindere precisă şi dogmatică, aidoma sonetului, viziunea revoluţionară asupra sintaxei, conser-

vînd-o în triunghiul celor trei cicluri definitive ale „jocului secund".
Aceste exemple exprimă însă cazurile fericite cînd, prin longevitate relativă şi prin destin relativ propice, punctul de vedere al autorului contemplîndu-se dinafară lui, s-a putut exercita.
Am afirmat întotdeauna şi afirm şi acum: literatura nu se face cu scuze. Ea poate fi scuzată, afirmată sau infirmată", numai după ce există. Explicaţiile nu pot înlocui actul

literar, nu pot înlocui literatura. Poate şi din aceste considerente, un prilej de meditaţie, dar şi de înfrigurată şi contradictorie opţiune, de atracţie şi de respingere, de entuziasm grav şi de hilaritate distantă, de jubilare şi de insatisfacţie, ni-l oferă recitirea operei poetice a lui Dimitrie Bolintineanu — poet aşezat în istoria ţării cum nu se poate mai rău şi mai nedrept, tocmai cînd limba vorbită nu era nici unitară dar nici neunitară, cînd jalea ţării îşi ştersese totuşi un ochi de lacrimi, dar îl avea pe celălalt înceţoşat. Bolintineanu, minunatul şi tristul de El, născut cu mult după tiparul de lemn al diaconului Coresi, cel plin de har şi aură de pionier, dar înainte ca plumbul literelor de tipar să fie la înde-mîna oricui prin ieftinire, Bolintineanu cel trăind imediat în aerul marelui Văcă-rescu Ienăchiţă, dătătorul legii principale şi groase pe care toată suflarea poeziei culte trebuia s-o urmeze ca să poată exista într-adevăr („Creşterea limbii româneşti, şi-a

patriei cinstire"), Bolintineanu cel trăind însă înaintea formulării naturale şi nuanţate a testimoniului Văcăreştean împlinit de Eminescu, Dimitrie Bolintineanu, cel fără de norocul de a rescrie cu propria sa mînă Mioriţa, cum şansa, iar nu mai marele talent, îl hărăzise pe Alescandri — prin aceasta, şi poate numai prin aceasta — nemuririi.

In poezie evoluţia, dacă există, este imperceptibilă. Poezia — mîna cea mai abstractă a omului — evoluează tot la fel de încet ca şi mîna lui concretă, cea cu cinci degete.

Un cititor obiectiv, cult şi sensibil rămîne surprins de uluitoarea contemporaneitate a poemului *Ghilgameş,* de fantastica înălţime de neatins a *Odiseii.* De la versul hermetizant prin distilare al *Divinei comedii* pînă la rafinamentul rău-înarmatului, dezarmantului Malk.me, distanţa propune mai degrabă o fină involuţie, decît o evoluţie de rafinament. Rafinamentul expresiei pierde în versul acestuia, comparat cu versul dantesc, cîteva nuanţe, iar viziunea se turteşte nesu-pcrtînd alăturarea. In acest sens, ideea de precursor, nu numai că nu provoacă o pioasă şi superioară recunoaştere a unor germeni incipienţi, ci, dimpotrivă, recunoştinţă şi veneraţie. In acest sens, nu putem concepe un stadiu „naiv" al artei. Arta în genere, şi poezia în special, n-a fost niciodată naivă. Descoperirea „naivităţii" în artă, gustul pentru „naiv", este un act ulterior, rafinat şi

decadent, minor şi răsfăţat, hedonist şi nabab. „Naivitatea" artei, „ingenuitatea" ei, dacă nu este covîrşitor ironică, nu are nici un fel de valoare, extrapolîndu-se specificităţii esteticului.

Nu-l putem considera în acest context (să zicem în contextul *Mioriţei* şi al lui *Toma Alimoş)* pe Dimitrie Bolintineanu ca precursor (şi nu numai pe el). Ne întrebăm atunci cu o reală îndreptăţire, de ce revenim asupra versurilor lui, de ce în ciuda pasagiilor rizibile (nu puţine) îl ţinem totuşi îmbrăţişat în sensibilitatea noastră modernă aspră şi dură, încercată nu numai de o experienţă istorică tragică, dar şi izbită de trauma unor comunicări de valori mult uşurate de secol, şi nu întotdeauna favorabile vechilor ierarhii zugrăvite?

In ce rezidă forţa misterioasă şi cercetată de îngeri a poeziei lui Dimitrie Bolintineanu — ce monezi de aur a bătut el cu bătaia inimii lui, că pînă în zilele noastre sensibile au vad şi cheltuială? Care sînt pricinile ce ne determină pe noi cei care, cercetîndu-l pe Rainer Măria Rilke îndureraţi de emoţie şi de comprehensiune virginală, sau în tîrziul

dimineţii începută de-cu--seară îl aţipim sub tîmplă pe Bacovia răscolitorul, - şi totuşi ne reîntoarcem din cînd în cînd, cu aprigă înfrigurată curiozitate, asupra vechilor scriituri ale lui Dimitrie Bolintineanu?

N. „A ROBULUI PL1NSOARE O PIATRĂ CHIAR TOCEŞTE
Structură şi Ideal: O temă, un subiect, o comparare posibilă între două entităţi verişoare, demnă de meditaţie.
A avea o structură (ca artist) nu presupune, în mod consecutiv, a avea şi un ideal. Cazul structurii exprimată şi susţinută şi printr-un ideal este deosebii de rar în literaturi, iar atunci cînd există, aproape niciodată proporţia nu presupune o pondere egală. Dacă Idealul se exprimă în poezie mai ales prin formele dogmatice ale leit-motivului, structura presupune mai ales viziune.
Definind limba ca fenomen de respingere şi contopire, totodată a *Noţiunii* cu *Numele,* vom desluşi caracterul internaţional al Noţiunii (noţiunea — generalizatoare unică) şi caracterul naţional al Numelui (monadă colectivă), abstractitatea semantică a Noţiunii şi materialitatea fonetică al Numelui, tendinţa noţiunilor în a se grupa în structuri, şi a numelor în leit-motive. (Nu confundăm Idealul cu Ideea.) Idealul presupune o aspiraţie de materializare. Structura presupune o tendinţă de comunicare. Dacă *Noţiunea* şi *Numele* reprezintă un fenomen de totală respingere şi de totală contopire simultană, Structura nu respinge Idealul, darnici nu are un grad ridicat de simultaneitate. .;
■
în punctul de interes al zonei estetice, cu cît tipul de ideal propus este mai materîa-

lizabil, cu atît entitatea poeziei care-l transportă devine mai perisabilă. Cazul poeziei lui Goga este exemplar în acest sens. Astăzi, vibrăm mai greu la poezia lui Goga, deoarece idealul principal, propus de ea, a fost atins şi a devenit un bun istoric. Tristeţea, melancolia şi aspiraţia, conservate în versul scris faţă de ceva, pentru ceva sau către ceva care a fost împlinit îşi pierde tensiunea şi interesul, nu rnai este decît istorie. De o structură mai rarefiată, pierzîndu-şi deci o importantă parte din generalitate, echivalarea estetică, în prezent, nu se mai produce. Nu mai poţi gusta lacrima sărată a celui ce plîngea de dorul muzei, după ce s-a căsătorit cu ea. Beranger, poetul invadatelor bulevarde ale unui Paris aspirînd un ideal al burgheziei în naştere, nu mai poate fi ascultat astăzi decît într-un decor de epocă şi aceasta pentru că structura poeziilor **lui** a fost lipită de Nume şi dezlipită de Noţiune, pentru că limba poeziilor lui a fost mai degrabă un scop pentru sine. Foarte puţina lui evlavie abstractă l-a împuţinat, lipindu-l de lucruri şi făcîndu-l perisabil aidoma lucrurilor.
în cazul lui Bolintineanu, căci el ne preocupă acum şi ne stîrneşte toate aceste gîn-duri şi comparaţii, prezenţa lui în contemporaneitate trebuieşte explicată cu mult mai nuanţat.
Bolintineanu avea un Ideal (ca şi Heliade Rădulescu, cel care întîiul l-a salutat în scris, rămînîndu-i lui Mihail Eminescu să-i fie printre ultimii contemporani care au adaos

,

un epitet de aur la nobilul ideal al poetului) — un ideal mai puţin vindicativ, mai mult preventiv — cu exemple imediate de traumă istorică, dar şi cu intuiţia caracterului ciclic al acestor posibile traume. El nu a exprimat nici durerea naţională şi nici visul ţării, deşi a fost un dureros şi un visător.
Un „Nu ştiu ce" anume, în poezia lui, semnifică îngrijorarea, un fel de îngrijorare, apărute, din cînd în cînd împăcată cu sine, din cînd în cînd visătoare.
Structura poeziilor lui, catastrofică uneori, dar alteori isteaţă pînă la proverb, ne lasă noţiuni de neuitat, în moştenire.
Ca şi Alecsandri, Bolintineanu a fost demnitar — Ministru de externe sub Cuza, Interimar la Culte. O corespondenţă groasă de vreo sută de epistole întăreşte dovada unei prietenii intrată în istorie cu Vodă Cuza.
Scriitor-demnitar, la un moment dat — încercînd şi gustul acesta — Bolintineanu şi-a retuşat în bine Idealul, în sensul că şi l-a dezamăgit într-o măsură perenă. El n-a fost un catastrofic imaginar ca Heliade Rădulescu şi nici nu s-a subţiat de prea multă moşie, ca Alecsandri („La tine la moşie, prin văi desfătătoare, S-arăţi a ta putere pe cerbi şi căprioare"), dar n-a avut nici şansa istorică a acestora.
A fost ceva monoton şi de caracter în tot destinul lui Bolintineanu, o ţinută ireproşabilă şi nespectaculară, un romantism şi o dragoste de ţară mai frumoasă, o nechiver-nisire care plînge pînă toceşte piatra cu

lacrima lui, dar plînge ascuns, plînge în somn şi, de îndată ce se simte privit, începe brusc să-ţi surîdă încurajator.

III. „DOAMNE-AL BUNĂTĂŢII, CRUŢĂ ACEASTĂ ŢARĂ!"

îmi venea să încep această evocare a sufletului meu, cu exclamarea: „Dimitrie Bolintineanu, te iubesc". O scriu abia acum, pentru că, după cuvintele înşirate mai înaintea ei, pare mai puţin sentimentală şi deci mai puţin ridicolă.
Peregrin nu din hoinăreală sau din aventură sau din gimnopedie — ci din Ideal, El, munteamul alăptat la ţîţa căţelii, ştiitor de cea mai bună limbă vorbită, întorcîndu-se acasă, s-a zăpăcit de emoţie şi a început să răsfeţe şi să alinte ideile cele mai grave.
El, atît de lapidar şi de convins, de sugestiv şi de inspirat, şi-a înmuiat limba în diminutive. Din sentimentalitate. Iată o dovadă de fantasticul talent pe care-l avea, iată o dovadă de perfecţiune pe care puţini au atins-o în expresie.

„Vîjie viscolul.. .plîngeră buciumul,
în depărtare Cad loviturile tună pe paveze
Fără-ncetare.

Bravii se turbură.. .pică pe pulbere,
Mor în durere. Sîngele rîură; neacă livezile,
Soarele piere. Unde spumatice, trec cu cadavre:
Arborii strică; Flacăra bubuie, fuge pe mirişte —
Coama-i ridică. Strigătul oştilor, sunetul armelor
Geme mai tare Unde-ţi sunt hoardele, mîndre şi falnice,
Vizi re mare? Viaturi contrarie sfârîm zăbalele
Hoardei turbate Şi năvălirile de pieptul bravilor
Fug spâimîntate."

Şi cine a exclamat mai tandru despre propria sa ţară în versuri de neuitat, o atare declaraţie de dragoste, atît de greu de scris fără să pari electoral:
„Ce ţară mai poetică Mai dulce decît tine îşi coperă cosiţele Cu flori aşa divine."
Dacă n-ar îi fost atît de emoţionat, dacă n-ar fi avut în sine o atît de mare şi de curată bucurie a revenirii acasă, poate că mari suprafeţe din poezia sa ar fi fost salvate pentru viitor. întoarcerea lui Bolintineanu din peregrinare acasă nu a fost „întoarcerea fiului risipitor", a fost întoarcerea fiului la

98

tatăl risipitor. Nu s-a tăiat pentru el vita cea grasă, ci el şi-a tăiat animalul cel gras al dragostei sale, revenind, El, fiul ţării, şi-a ospătat ţara cu sine.
Astfel a început răsfăţul poeziei sale, au apărut criminalele diminutive, i-a pierit din lacrimă bunul-simţ şi spiritul lucrurilor ce au un nume şi a amînat naşterea celui mai mare poet al ţării, schimbîndu-i numele din Bolintineanu în Eminescu.
Ar fi profund cuviincios şi drept să avem o ediţie definitivă de poezii din Bolintineanu. Ar fi făcut-o el însuşi — fondatorul ce este, al Universităţii din Bucureşti, care însă nu s-a onorat pe sine măcar botezînd cu numele lui vreun amfiteatru — sau ar fi încredinţat această treabă de extremă fineţe altuia, cum s-a mai întîmplat măcar o dată în viaţa sa cînd a încredinţat alcătuirea sumarului unei cărţi spre înfăptuirea unui admirator.
Sîntem lipsiţi de adevăratul chip poetic al lui Dimitrie Bolintineanu. Toate cărţile lui sînt o amestecătură ce-l denigrează. Indepăr-tîndu-i emoţia de om pe care a exprimat-o sentimental şi ridicol şi uman — din puzderia de versuri, putem să alegem, cu gust şi pricepere, capodoperele sale, emoţia de mare poet, cea care ne-ar redeştepta în noi sentimentul vechimii demnităţii noastre sensibile şi îndreptăţirea sensibilităţii noastre moderne.
Lipsit prin destin de gustul concentrat ca un laser al lui Titu Maiorescu, editorul nemuritor al volumului de *Poesii,* semnat de Mihail

99

Eminescu, distanţat prin destin de vocaţia grandioasă de editor al unui Al. Rosetti, în-lăturat prin destin de patima restituirilor unui Perpessicius, opera lui Dimitrie Bolintineanu se află la cheremul oricăror speculanţi şi la libera interpretare a oricărui binevoitor. Pupături otrăvite de indiferenţă, adesea, umplu obrazul abstract şi neînţeles încă în adevărul său, al marelui poet...
Nu-mi rămîne decît să-l îngîn, strigînd la rîndul meu — „Doamne-al bunătăţii, cruţă acest poet".

IV. „GEMETUL ALEARGĂ... GA DUREREA VINE"

în 1872 s-a stins din viaţă într-o de neînchipuit sărăcie. In apelaşi răstimp, Heliade Rădulescu şi Avram Iancu au luat drumul nefiinţei. Ca un tricolor care a luat foc, astfel s-au mistuit pe lancea unui singur an.

ORFEU, SAU SCURT TRATAT DE GEOMETRIE A CUVINTELOR

100

I. CONCEPTUL DE EMINESCU

„Geniu" este poate unul dintre cuvintele cele mai ciudate şi mai încăpătoare. Ca no-ţiune el are un înţeles (paradoxal!) mai degrabă afectiv. Aproape că nu este o noţiune. Cuvîntul în accepţia lui modernă, dacă nu mă înşel, a fost inventat de romantici şi într-un fel îi şi defineşte. Vechii foloseau mai degrabă cuvîntul „marele", sau „divinul", „minunatul", „sublimul", „fericitul" etc. Dintre toate elogiile maxime restrînse la un

cuvînt, „geniu" este cel care a prins cel mai mult.
Asta poate şi pentru că şcolile mai noi de artişti nu s-au mai ostenit să-şi inventeze un superlativ. De natură pur romantică, cuvîntul „geniu" şi-a depăşit înţelesul primordial şi în spirală superioară, dar şi în spirala inferioară.
Cînd spunem „Eminescu este un geniu" folosim expresia în sensul ei cel mai nealterat, aproape nenoţional, aproape afectiv. De ce? Pentru că indiferent de expresia „geniu" însuşi numele de „Eminescu" de-

L

vine (a devenit) criteriul cel mai înalt de apreciere. Nu prea mulţi, dar nici prea puţini poeţi ai literaturii noastre au fost comparaţi în mod nemijlocit cu Eminescu. Mai mult decît atît, suprema încoronare a poetului de talent de după Eminescu a fost aceea de a fi declarat „un nou Eminescu". De ce? Nu ştim de ce. Bănuim însă: omul, opera şi epoca s-au identificat absolut, s-au identificat în tot ceea ce reprezenta nou, dinamic şi în naştere. Adică în creaţie. Pentru literatura noastră, Eminescu este un concept.

II. POT COMUNICA MONADELE?

Numai caracterul de „monadă" al personalităţii, al stilului, al timbrului unui poet şi al unei opere poetice prezintă interes din punct de vedere estetic. Ciudăţenia apare flagrant în momentul în care unicatul (re-prezentînd „unicul") interesează şi influenţează grupurile, categoriile, masele, care prin ele înseIe nu reprezintă unicatul şi, într-o oarecare măsură, nici unicul.
Nu este dificil să explicăm în ce constă misterul modului unic de a simţi, influen-ţînd şi punîndu-şi pecetea pe modul comun de a simţi.
Nu ne satisface posibila explicaţie a atracţiei exercitată de către singular asupra ca-

tegorialului, nu ne satisface nici posibilul criteriu al tensiunii. Adică: singularul este mai tensionat decît categorialul, unicul mai tensionat decît multiplul. Jocurile de tensiune existenţială balansează între parte şi întreg, cu o oarecare echivalenţă.
Destin unic, tensiune maximă dar singulară, Eminescu a exercitat fascinant o covîfşitoare influenţă asupra sensibilităţii naţionale. Menţionăm că el nu este în primul rînd un poet social, un luptător, sau un revoluţionar. Mai degrabă opera eminesciană are o natură conservatoare. E drept, uneori e atît de conservatoare încît comunică direct cu miturile. Dar nici această explicaţie a influenţei lui (prin sugestia de „mituri") nu ne satisface.
Cum însă nu ne propunem să elucidăm această problemă, ne mărginim numai să o sesizăm.

III. DESPRE ÎNFĂŢIŞAREA LUI EMINESCU

Mult mai uşor ni-l putem imagina fizic pe Ştefan cel Mare. Mărturia lui Neculce despre Ştefan cel Mare este mai pregnantă şi mai în relief decît orice film documentar s-ar fi făcut (dacă ar fi existat film) sau se va face despre Ştefan cel Mare, chiar şi atunci cînd arta filmului din viitor se va perfecţiona

într-atît încît să se poată filma trecutul arhaic. Mult mai uşor **ni-l** putem imagina ca

făptură pe Bălcescu sau pe Avram Iancu. Marii oameni politici s-au implicat în mişcarea maselor într-atîta, încît chipurile lor pot fi imaginate prin ideile lor, poartă pecetea acţiunilor lor.
Infinit mai uşor ne este să ne imaginăm făptura lui Caius Iulius Caesar trecînd Rubiconul sau prăbuşindu-se străbătut de pumnalele lui Brutus, în Senat. Pe Eminescu noi poate de aceea îl simţim în tot ce avem mai bun, în sensibilitatea noastră; noi, fiecare dintre noi nu ni-l putem imagina decît ca pe propria noastră sensibilitate. Eminescu este în tot atîtea feluri ca înfăţişare, în cîte feluri sînt ca înfăţişare cei care-i înţeleg opera, cei care-i adaugă monada cu propria lor monadă. Chipul lui vestit, cel de adolescent, cel de luceafăr, chipul lui de pe urmă, cel transfigurat de existenţă, cel testamentar, nici unul, nici altul dintre ele nu ne sugerează aproape nimica. Dovada este că nici unul dintre pictorii noştri vestiţi, nici unul dintre înzestraţii noştri sculptori nu şi l-au putut imagina convingător ca şi fiinţă.
El nu putea să fie nici înalt şi nici scund, nici gras şi nici slab, nici brunet şi nici blond, pentru că partea lui de trup sînt cuvintele lui, cuvintele lui scrise şi rămase nouă. Adevărata statuie a lui Eminescu, adevăratul portret al lui Eminescu este statuia în bronz, este portretul în ulei al *Odei în metru antic.*

IV. DESPRE VOCEA LUI EMIXESCU
Şi totuşi, ştim ceva cu precizie din făptura biologică a lui Eminescu. I s-a conservat vocea, cu timbrul ei, cu intensităţile ei, cu timpul ei.
Nu pe o bandă de magnetofon, ci în cele mai nemaipomenite „conserve de voci" posibile: în sintaxa poeziilor lui.
Nimic nu conservă mai exact, mai fidel, mai profund, mai nuanţat vocea cuiva, cum o conservă sintaxa lui.
Ce e sintaxa? Din acest punct de vedere, cel al conservării, sintaxa reprezintă partea cea mai materială a părţii celei mai imateriale din trup: cuvintele.
Cuvintele fac parte integrantă din trup. Ele nu pot fi despărţite de trup. Ele au rolul de a pune în legătură trupurile oamenilor cu trupurile oamenilor.
Om să fi vorbit cu plantele nu ştiu să fi fost. Om să fi vorbit cu animalele, cu peştii, cu insectele nu ştiu să fi fost. Om vorbind cu om ştiu. Şi dacă ce e mai concret, osul, se mai păstrează, ce e mai abstract din trup — cuvîntul, el, primul sortit pieirii din lipsa lui de concreteţe, prin scriere—devine cea mai durabilă parte a trupului nostru.
Cuvîntul trage după sine şi gîndirea celui care-l spune. El păstrează însă şi ceva din aroma trupului care-l rosteşte. Cei mai buni actori ai noştri, dar mai ales poeţii, cei care l-au iubit şi dinlăuntru pe Eminescu, ci-

tindu-l cu voce tare sau recitindu-l, respec-tîndu-i sintaxa şi dulcea claritate a cuvîntului scris, îi reînvie vocea, pururi vie.
V. MUTAŢIA NOŢIUNILOR SIMPLE
De ce nu mai sîîrşesc a vorbi între ei îndrăgostiţii? Orice străin i-ar surprinde vorbind, aproape că n-ar deduce din dialogul lor nici o idee. Şi totuşi ei vorbesc, vorbesc, şi nu se mai satură de vorbire. Bănuiesc, intuiesc, presupun că cei îndrăgostiţi îşi retrag pur şi simplu ideile din propoziţii si din fraze" ca să le înghesuiască în cuvîntul singur, în şirul de cuvinte singure.
Pentru cel îndrăgostit cuvîntul „iarbă" nu mai semnifică nediferenţiata noţiune con-

cretă „iarbă". Nici „masă", nici „casă", nici „pîine" nu mai au semnificaţia lor obosită şi veche. Eminescu este în literatura noastră primul şi singurul poet care a avut predis-poziţia perpetuului îndrăgostit, de-a lungul tuturor cuvintelor înşirate de el sau neînşirate. El a mutat noţiunea simplă, el a dialogat-o, el s-a luptat cu luptele amorului, cu propria sa poezie, care pînă la urmă l-a şi învins. A fost o victorie desăvîrşită, este o victorie desăvîrşită, va fi o victorie desăvîrşită.

El, domnia-sa, a mutat noţiunile simple, şi dacă ar fi fost numai aceasta! El, domnia-sa, a mutat înlănţuirea noţiunilor simple, le-a mutat într-o sintaxă ce ne cucereşte timpa-

nul de aramă, ce ne sporeşte cu linişte şi cu visare grăbita bătaie a inimii. Şi a lacrimilor lucrurilor.

VI. IARBĂ ÎN NAŞTEREA EI

Din plantele simple, cea mai simplă, — un fel de aer personal şi în acelaşi timp şi un fel de plămîn al lui, este iarba. Eminescu poate fi comparat cu iarba. Cînd este, nimic mai firesc că este. Cînd nu este, nimic mai dureros. De Eminescu ţi se poate face dor şi foame.

De ce tocmai el, tocmai Eminescu? Nu ştim de ce. E ca şi cum ne-am întreba de ce literatura română, de ce? A explica, uneori înseamnă a elucida.

Dar alteori nu înseamnă a elucida. Mecanismul ceasului poate fi explicat. Biologia ierbii poate fi explicată. Atunci dacă tot le ştim atît de bine, de ce am mai avea nevoie de ele? Probabil a elucida nu este echivalent cu a explica.

Explicăm dar nu elucidăm.

VII. DOR DE EMINESCU

O, *secunda-mi taie-mr-urufr*
braţul desfrunzit, In-şccpîe Inima îşi pierde luna purtătcare-n ea de ncapte

Şi mă las în voia lungă despărţit de mine însumi, dalta razelor să-mi spargă globul minţii plin de plînsu-mi,
risipindu-mă, smulgîndu-mi repetate trupuri, chipuri, care le-au strivit în gîndu-mi mişcător de reci nisipuri
doar să-mbrâţişez în palmă lung, ecoul din oglindă, vreo fragedă fantomă, alta pururi, aburindă.

VIII. „MARMOREELE BRAŢE RECI[1]

Dar el, Eminescu, şi-a fixat propriile sale sentimente, ca pe nişte statui. Exact ceea ce este mai dinamic, mai imprevizibil, mai fluctuant, sentimentele, el le-a statuarizat pe un soclu de noţiuni. Viziunea la Eminescu niciodată nu a jucat rolul de „Ultima Thule". Viziunea nu era scopul final, ci punctul lui de plecare. Nu facem un paradox; am jigni prezenţa marelui poet dacă ne-am îngădui o singură secundă să facem jocuri de cuvinte.

Luceafărul şi întreaga lui mitologie nu decurgeau din sentimente. Poemul, dacă-l

înţelegem, trebuia să stîrnească sentimente. Pe un pat al viziunilor îşi odihneşte poetul sentimentele. Ce dorea el? El dorea să fie iubit.

IX. DESPRE VIATA LUI EMINESCU

Poate cea mai înfloritoare literatură despre literatură, ne-a oferit-o existenţa fizică şi

socială a lui Eminescu. Cele mai nemaipomenite elucubraţii, cele mai mari fantas-magorii, cele mai mari indiscreţii şi colportări, — de la bîrfa ordinară pînă la compasiunea sublimă —le-a suportat existenţa fizică a lui Mihail Eminescu. Cred că dacă poetul ar fi putut să parcurgă măcar o parte din amănunţitele şi fadele biografii pe care posteritatea i le-a dedicat, nici n-ar mai fi vrut să fie. S-a spus că era bolnav şi s-a justificat prin boală talentul său; s-a identificat geniul (ce tristeţe) cu nebunia; i s-au catalogat femeile, a fost măsurat cu metrul (al cărui etalon se păstrează la Londra), s-au făcut consideraţii despre lungimea şi lăţimea frunţii lui; mai mult decît atît şi groaznic după moarte, i s-a cîntărit creierul, vai, Doamne! după moarte i s-a cîntărit creierul!...

S-a constatat că bani, atîţia cîţi i-ar fi trebuit, a avut, dar a fost risipitor; s-a constatat dimpotrivă că a fost sărac şi umilit şi neînţeles de societate, deşi după moartea lui chiar şi cei care nu-l văzuseră susţineau

că l-au văzut cu ochii. S-a constatat că a putut studia la Berlin. S-a constatat că nu a putut studia la Berlin. S-a constatat că poezia *Atît de fragedă* a scris-o pentru o femeie, dar a dăruit-o la trei; s-a constatat că era cult. Că era elegant. Că nu era elegant. Că avea ceas de aur cu cheiţă şi inel cu monogramă pe care, spre lauda lui, nu l-a vîndut la vreo beţie. S-a constatat că era beţiv. S-a constatat că nu era beţiv. Că era idealist, materialist şi multe altele.

In general, i s-a acreditat o viaţă de om ultrasensibil, trist şi, din punct de vedere al fericirii intime, de ratat.

Să fi fost aşa? Totul se potriveşte, totul nu se potriveşte.

Dacă ar veni astăzi Shakespeare la un cititor al său, contemporan, şi i-ar spune: „Iartă-mă, n-am apucat să scriu decît Romeo şi Julieta, pe Hamlet n-am mai apucat să-l scriu pentru că lordul X m-a azvîrlit cu un picior în fund de pe moşia lui pe moşia lordului Y şi, ştii, lordul Y are alte criterii..." sînt convins că cititorul lui contemporan, i-ar spune: „Te iubesc şi te stimez şi peste toate astea te şi înţeleg, dar dacă nu l-ai scris pe *Hamlet* nu pot să te citez ca pe Shakespeare cel mare!..."

Literatura nu se face cu justificări. Numai după ce literatura este făcută, ea îşi poate găsi şi justificări. Foarte mulţi au încercat să justifice geniul eminescian prin viaţa sa. Ce eroare! Viaţa lui Eminescu este interesantă pentru că e viaţa lui Eminescu. Alt-

fel, multe alte vieţi de intelectuali, morţi, ultrasensibili şi jigniţi de societatea vremii, vieţi la fel de febrile ca şi viaţa lui Eminescu sau vieţi şi mai febrile, au fost. Dacă, dintr-o pricină sau alta, dintr-o tristeţe sau alta, dintr-o înfrîngere sau alta, Eminescu n-ar mai fi ajuns să scrie *Luceafărul* şi *Oda în metru antic* sau printre mult prea obosite degete *Kamadeva zeul indic* i-ar fi zburat spre neant, el, marele Eminescu, n-ar mai fi fost marele Eminescu.

E adevărat că ne interesează cum respira el. Vrem să *învăţăm* cum respira el. Cine ştie, poate vom putea şi noi scrie *Luceafărul* sau *Oda* sau *Glossa* sau *Kamadeva.*

Dar *Luceafărul* l-a scris el. Domnia-sa, Domnul acestei ţări, Mihail Eminescu.

X. CEL MAI NEÎNŢELES

Eminescu este cel mai dificil poet român şi cel mai de neînţeles. Dîndu-ne iluzia, totuşi, că poate fi înţeles. Unul şi acelaşi poem, *Kamadeva,* se destăinuie altfel fiecărei vîrste, fiecărei vîrste părîndu-i-se de-săvîrşit într-un fel aparte şi altfel desăvîrşit. Adolescentul, bărbatul, bătrînul, fiecare îşi ia din Eminescu partea lui. întins de-a lungul atîtor vîrste, Eminescu ni se relevă ca fiind cel mai înalt bărbat pe care l-a născut această ţară.

111

Dar ia să notăm straniul lui poem din 1883, deci de profundă maturitate, intilulat *Se bate miezul nopţii...*

„Se bate miezul nopţii în clopotul
de-aramă, Şi somnul, vameş-vieţii, nu vrea să-mi
ieie vamă, Pe căi bătute-adesea vrea moartea
să mă poarte, S-asatnăn între-olaltă viaţă şi cu
moarte; Ci cumpăna gîndirii-mi şi azi nu se
mai schimbă,
Căci între amîndouă stă neclintita ***limbă."***

Cine şi-ar asuma interpretarea unei astfel de poezii decît cu riscul unei erori? Ea ne incită, ne farmecă, ne fascinează. Pare a fi de neînţeles, deşi e plină de înţelesuri. Dar sînt înţelesuri îndepărtate, ale unei zări ce aseamănă întreolaltă viaţă şi cu moarte. Greu de înţeles, aproape de neînţeles. Şi totuşi, farmecul ambiguu şi interior al acestei poezii ne-ar face să credem că Eminescu era interior ca o inimă...

,

EMINESCU CEL MARE

în faţa clădirii desuete, a revistei la care lucrez, se înalţă un tei imens, înflorit. Mirosul lui miraculos mă izbeşte din depărtare. Teiul văzut, şi pipăit, de multă vreme este elucidat în cursurile de botanică. El poate atinge o anumită înălţime, el poate avea o anumită adîncime sub pămînt, rădăcinile i se întind între limita cutare şi limita cutare, înmugureşte în luna cutare, înfrunzeşte în perioada cutare şi dă flori şi seminţe în timpul cutare. Âre cutare culoare, şi lemnul lui are calitatea cutare...

Dar mirosul lui? Pînă unde îşi întinde degetele în sus, pînă unde îşi încolăceşte miriaundele în jur, fecundînd aerul? Dar foşnetul lui? Pînă unde poate tamburina în timpan de om, pînă la ce înălţime, pînă la care distanţă? Dar într-un timpan de pasăre? Şi mirosul pînă unde poate fi perceput de o nară, alta decît cea umană? Putem întocmi o hartă a teiului, şi ea s-a şi făcut, luînd ca sistem de referinţă văzutul. Dar e posibilă oare o hartă, fluturătoare, a mirosurilor şi foşnetelor unui

113

tei? Numai dacă ar fi posibilă o astfel de hartă, un astfel de şir de hărţi, pe care le-am putea suprapune, numai atunci am avea o hartă reală a teiului.

Şi dacă am întocmi o hartă a sentimentelor pe care le stîrneşte un tei în oameni? Dacă am întocmi o hartă a sentimentelor pe care un tei le stîrneşte la celelalte vieţuitoare? Şi dacă am întocmi o hartă a fenomenelor pe care un tei le stîrneşte în lumea vegetală, sau chiar asupra celorlalţi tei? Cum este perceput mirosul teiului de către înşişi teii? Ce semnificaţie, ce rost are el? E un imn, e un semn, e un ritual, un limbaj infinit nuanţat? (Nu percepeau vechii indieni, divinităţile, prin miros? Iar jertfele aduse de vechii evrei nu erau consemnate în *Biblie* ca fiind „de un miros plăcut Domnului"?)

Brusc, am înţeles epitetul eminescian adăugat teiului: tei sfînt. Deodată am priceput adîncimea percepţiei eminesciene asupra teiului. Da, *tei sfînt, tei sfînt,* teiul poetic, neelucidabil, tulburător.

I!

In poate cel mai vechi poem scris al lumii, *Ghilgameş,* eroul are percepţia morţii abia în momentul în care Enghidu, cel mai bun prieten al său, moare. Pînă atunci Ghilgameş ucisese lei, învinsese

114

mortal duşmani, dar ei erau dintr-o zonă dinafară conştiinţei lui de sine. De aceea anularea lor totală semnifica numai o victorie a sinelui, dar nu şi moartea, pentru că moartea nu poate avea o înfăţişare concretă decît prin anularea sinelui. Dar Enghidu, prietenul lui Ghilgameş, nu era însă decît un alter ego. Un soi de contemplare a sinelui dinafară lui însuşi. De aceea moartea lui Enghidu, „prietenul meu care ucise cu mine lei", este însăşi moartea „sinelui" pe planul contemplării lui însuşi. Este însăşi moartea contemplaţiei, adică a legăturii prime, a sinelui cu lumea. Firesc, Ghilgameş a alergat patru zile şi trei nopţi urlînd, pînă la epuizare. Dar nu din pricina morţii prietenului său, ci din spaima morţii care i se revelase; el cade izbind pămîntul cu pumnii şi urlă: „A murit Enghidu, prietenul meu, care ucise cu mine lei!" Dar urla „esenţial", nu din jalea pierderii unui prieten, ci din revelaţia morţii, a existenţei morţii. De aici şi brusca lui hotărîre de a căuta nemurirea. De aici şi periplul lui pînă la Utna-piştim, unicul om nemuritor al lumii de oameni. De aici şi strania rezolvare a celui mai vechi poem, care are ca impuls tema căutării „vieţii fără de moarte", şi anume, însăşi scrierea lui, a poemului, în cuvinte. Cuvintele, din ounct.nl de vedere a] arteî sînt cea măTrezistentă parte a bio-logjiePumane. Ele supravieţuiesc. PrineTe insul capătă nemurire, capătă „viaţa fără

115

de moarte". Ele au forma cearnai puţin materială—cu—cei—mai mare conţinut ab-străctr~~Un u~~s JţreP neverosimil de mare forrniT materială, cuprinzînd un neverosimil HP mirconţinut abstract, adTcanumai

o nţ[11]"," nnţiiinpp HP Q.«î Cuvintele, dim-

ţ potrivă.

Cîiid Ghilgameş urlă, după ce extenuat, nu mai e în stare să bată cu pumnii pămîntul: „A murit Enghidu, prietenul meu, care ucise cu mine lei!", el este salvat. Partea lui cea mai neperisabilă e salvată. Urletul lui e nemuritor, pentru că e înscris în cuvinte. El se transformă în însuşi urletul său, în mseşi cuvintele sale.

ha pi ui Că pleacă în căutarea nemuririi, nu este altceva decît argumentarea artei, descrierea pricinei artei; pentru prima oară descrierea pricinei artei, şi anume, a supravieţuirii; dorinţa de viaţă, dorinţa de a trăi în lume şi după stingerea apendi-celui material, „trupul". „Nu credeam să învăţamnrj vreodată" este strigătul abisal al poetului care descoperă cauza fundamentală a artei, dorinţa esenţială de a trăi. „Nu credeam să învăţ a muri vreodată" e cel mai vital vers pe care-l cunosc, alături de „A murit Enghidu, prietenul meu care ucise cu mine lei!", „Nu credeam să învăţ a muri vreodată" este versul unui învingător, al unui om care a supravieţuit. Al poetului care a supravieţuit cel mai intens în literatura noastră, pentru că a exprimat cel mai acut pricina şi—~~sensul~~—Heraurtn a fi.

CARAGIALE

Ciudată blîndeţe, tristă lene! Cara-giale trebuia smuls din ţîţa maică-sii. Să-i fi smuls

limba otrăvită; s-o fi dat-o ţăranilor noştri sfinţi să-şi facă opincă.
Eram prea tineri şi mult prea adolescenţi ca să ne dregem inima într-o oglindă. Adevăr cu forţa; luciditate, lacrimă smulsă din ochiul neînvăţat cu vederea. Ne-a spus atît de multe adevăruri încît mai bine n-ar fi fost.
Toamnă cu fructe balcanice, toamnă grăbită cu mult înaintea primăverii şi verii.
L-a născut mă-sa cu aripi de cucută. A fost călăreţ înainte de a se naşte Rosi-nanta. Credea că sîntem graşi; a crezut că noi sîntem Sancho Pânza ai iui.
El nu visa lupte cu mori, el visa lupte cu morţile. Omora totul cu privirea rece a lui. Aplica fragezilor copii legea bătrî-nilor. Unde călca el, piatra se lăuda că este o agora.

Cînd vorbea el, Aurel Vlaicu zbura beat de România. îşi răsucea mustaţa de plă-cintar, şi sufletul numit Vlahuţă plîngea în hohote naţionale.
Caragiale trebuia să vie în alt timp al naţiei noastre, dar el a fost un grăbit. A urlat mai tare de durere decît Femeia Lui cînd îl năştea pe Mateiu. Naştere de copii bătrîni, de copii cu mustăţi, de copii care văd şi vorbesc o limbă care nu există.
Pe nedrept a căzut în fîntînă capul Domnului Tudor. Lacrima ţării a fost capul acestui bărbat. Mai bine l-am fi omorît cu toţii pe grec, pe nepotul lui Epicur. Am fi plîns la fel de mult ca şi la moartea Domnului Tudor; dar am fi plîns cu un înger mai puţin.
Mă întorc şi zic: bine că nu m-a văzut cu ochii lui. M-ar fi privit cum priveşti prin-tr-un geam. Dar el niciodată nu s-a uitat printr-un geam. Orice fereastră pentru el era o oglindă. Se uita la frunza venk potrivi n d£ışijnnslaţLJnj£ej
1
rîsul în capre sau în lupii cu burţile pline de capre7 Se uita la nori ca să afle" vremea plînsului. Orice"lucru îl "reflecta pe ELŞe ujTalacuvînt ca să-şi vadă chipul, se uita laun epitet ca la un drog.
Bolnav de adverbe, drogat £u—porecle, cu fîmpla dormind pe un umăr de calfă, uitîndjŢsj cind ""cToarme trupul suB pat; — sub păjvulceriiliii hnrnrp.ştpfln, El, Domnia-Sa, a dat inteligenţei noastre de mîncare.

Fratele meu Petre Stoica, mănurisin-du-i toate aceste vorbiri de tristeţi rîse şi plînse, mi-a spus:
- El a fost un Til Eulenspiegel; un Til Eulenspiegel care plînge.
Iar eu, stînd pe gînduri, i-am răspuns:
— Doamne-Dumnezeule mare, cu ce ar fi putut să plîngă cînd era orb, aidoma lui Homer!
SADOVEANU
Nici un scriitor al acestei ţări, de la începuturi şi pînă astăzi, n-a exercitat vreodată în timpul vieţii sale un mai mare prestigiu fizic ca Mihail Sadoveanu.
Adeseori am -meditat asupra acestei probleme şi foarte rareori mi-am dat un răspuns la ea, repede anulat de alte posibile descifrări.
Mihail Sadoveanu a exercitat ca ins, asupra semenilor săi, o forţă de fascinaţie, o măreţie şi o aură la fel de mare ca aceea a şefilor de state asupra popoarelor lor, după un îndelungat exerciţiu al funcţiunii de şef de stat.
Am avut privilegiul să-mi poleiesc ochii cu înfăţişarea lui imperială şi taciturnă. Era

aniversat la Academia Română. Colegii mei din primii ani ai facultăţii, Matei Călinescu şi Ionel Vianu, m-au luat cu ei la această sacră festivitate care îngăduia la vremea aceea şi cîteva prezenţe studenţeşti.

120

Reţin prea puţin din savantele vorbiri ce elogiau opera magistrului. Ochii mei erau ficşi pe chipul imperturbabil al lui Sadoveanu, pe care-l suprapuneau pe cel al lui Eminescu, pe care-l suprapuneau aceluia pe care trebuie să-l fi avut autorul dintîi al *Mioriţei.*

Atît ţin minte din epica ceremoniei: momentul cînd ilustrul profesor Tudor Vianu, după ce a rostit un minunat elogiu, a coborît de la tribună înclinîndu-se profund, ca în faţa unui altar, în timp ce Sadoveanu l-a încoronat cu o sărutare pe frunte.

Şi acum, cînd îmi evoc clipa aceea rară, mitologică parcă, semantica emoţiei îmi depăşeşte înţelesul cuvintelor în care o rostesc.

Mă gîndesc, — poate că Mihail Sadoveanu a fost atît de discret cu gesturile sale; a avut o pudoare atît de sfîntă a cu-vîntului zis; a făcut o economie de trezorier cu pasul mersului său; a împrumutat o mască de piatră desprinsă de pe columna cu daci pentru chipul său, august de înţelegere a naţiei şi a lumii, — încît tot ceea ce ar fi trebuit să fie în trupul său fizic individ, s-a transformat sub presiunea interioară a conştiinţei sale de sine în insignă, în însemn, în efigie.

Opera lui, cloşcă cu puii de aur, nu mai
putea să primească în sine nici o urmă de
îndoială. Cei care au muşcat din ea au rămas cu gustul aurului în gură.

121

El nu putea să accepte nici o îndoială asupra valorii sale şi asupra menirii de mit homeric a acestei opere.

De aceea el era calm, perpetuu transfigurat şi olimpic în înfăţişare, — preot al propriei vocaţii, oficiind dinlăuntrul operei sale cum trebuie că oficiau preoţii antici în templul cu coloane.

Eminescu al prozei, Sadoveanu a dat nume cu umbră în soare, traducînd în limba română toate lucrurile şi faptele firii, — sufletul lucrurilor şi trupul lucrurilor, sufletul faptelor şi trupul faptelor.

In afara scrisului său, el a fost un taciturn, aproape un mut. Taciturnia, muţenia lui, aproape că vroia să ne spună că, fără vorbirea lui scrisă, scriitorii de după el ar fi rămas mai degrabă nişte taciturni şi nişte muţi ai scrisului.

Şi aşa cum odinioară ne învăţa cronicarul, că noi de la Rîm ne tragem, astăzi putem adăuga: cei care scriem lucrurile şi faptele lor, — de la Eminescu şi de la Sadoveanu ne tragem.

VASILE PARVAN, STILPUL

I. DESPRE NEPUTINŢA DE A PLlNGE

Trist fiind, îmi rămăsesem mie însumi larg. M-am gîndit să rup un fir de iarbă, să-l sărut şi să i-l trimit lui Vasile Pârvan. Dar iarba este sub zăpadă; adică nu este. Faptul că am luat cunoştinţă de aceasta m-a coborît dar şi m-a abătut. Nu-mi mai rămîne decît să mă gîndesc, cu gînduri pline de cutremurată stimă şi să scriu cu vorbe scrise de creionul pe care-l ţin în mînă.

N-au fost oameni mulţi atît de curaţi cum este Vasile Pârvan. Şi nici oameni ştiutori, să spună în limba ce-o vorbim ceea ce au aflat despre lume, cum ştia el. Iţi vine să-l uiţi pentru că este prea mare. II treci cu vederea pentru că îţi acopere tot cerul inteligenţei. A! să fi scris şi el doar vreo cărţulie uşoară de citit, bună de privit cu o singură privire, ca mai apoi să te lustruieşti cu sufletul din ea. Dar el niciodată n-a trăit şi nu trăieşte pentru sine. Credea în ceva cu mult mai mare. Destinul lui este un destin încadrat.

II. DESPRE NEPUTINŢA DE A VISA
Mîinilor care sapă n-au timp nici măcar să le crească unghiile. Mîinile care ară, care apasă pe coarnele plugului, nu au timp să se spele decît cu lumina soarelui.
Mîinile care scriu cu cerneală se socotesc curate cînd încep să se îmbrace în culoarea cernelii.
Mîinile care ţin o daltă şi un ciocan sînt curate, sînt cu atît mai curate cu cît încep să se confunde cu dalta şi ciocanul. *x.* — N-am timp să mă spăl de cuvinte, mi-a spus!
III. DESPRE NEPUTINŢA DE A RÎDE
Nu pot să rîd cînd privesc oasele strămoşilor mei. A te bate cu zăpadă cînd ninge mi se pare o decădere spre maimuţă. Rîsul faţă de dangătul clopotului seamănă cu lacrima în faţa unui val al mării. Cînd ai o idee mai lungă decît trupul tău, nu-ţi mai aduci aminte niciodată că ai trup.
— Am făcut foarte puţin pentru ţară, mi-a zis.
Acestea mi le-a spus cînd el de multă vreme era una cu ţara.

IV. DESPRE NEPUTINŢA DE A DA ÎNDĂRĂT
— Ai văzut vreodată vreun alergător, în timpul alergării, scărpinîndu-se după ceafă?
— N-am văzut, i-am răspuns.
— Cum o să vezi? Alergătorul este cu totul şi cu totul altceva. El are o ţintă. Ţinta lui nu se vede. Abia cînd va ajunge la ea, abia atunci ea va fi vizibilă.
— Ai văzut vreodată vreun om plîngînd, scărpinîndu-se?
— Nu.
— Nu?
— Dar vreun rîu curgînd înapoi, spre izvor?
— Numai cînd plîngetn.
V. DESPRE NEPUTINŢA DE A TRĂI DEGEABA
Mi-a spus: sînt două feluri dea privi acelaşi lucru. Unii spun: o singură dată trăiesc, o singură dată exist, trebuie să fac tot ceea ce se poate face ca să fac totul. Alţii zic: destinul meu face parte dintr-un destin mai mare, care la rîndul lui face parte dintr-un destin mai mare, care la rîndul lui face parte dintr-un destin şi mai mare.
I
Eu nu am importanţă decît în măsura în care destinul mai mare din care fac parte are

importanţă. Eu nu sînt fericit decît doar dacă destinul mai mare din care fac parte este fericit. De aceea trebuie să fac tot ce se poate din ceea ce se poate şi nu se poate.
.

— Dar cine sînt unii şi cine sînt alţii? l-am întrebat. Cine gîndeşte într-un fel şi cine într-alt fel? l-am întrebat.
— Eu sînt unii, şi eu sînt alţii, mi-a răspuns. Eu gîndesc ca unii şi eu gîndesc ca alţii, mi-a răspuns.

VI. DESPRE NEPUTINŢA DE A IUBI PÎNĂ LA CAPĂT

— A iubi pînă Ia capăt înseamnă a trăi mult.
— Cum poţi să spui asta? am strigat; tu, dumneata, dumneavoastră, ai trăit puţin. Puţin şi chinuit. Eu cred că tu, dumneata, dumneavoastră, ai iubit pînă la capăt!
■— A iubi pînă la capăt nu se măsoară cu damigeana. A trăi mult nu se măsoară cu ceasul. :
— înţeleg, desigur, şi nu înţeleg.
x — Nu putem înţelege decît ceea ce ţine de vorbire. Tot ceea ce nu ţine de vorbire, facem, pur şi simplu. ; ::
— Poate cineva să trăiască mult? l-am întrebat.
In clipa aceea se trînti o uşă şi din pricina zgomotului nu am auzit răspunsul. -

VII. DESPRE NEPUTINŢA DE A STABILI ISTORIA

— Sapi? l-am întrebat.
— Sap, mi-a răspuns.
— Afli? l-am întrebat.
— Aflu, mi-a răspuns.
— Afli ceva nou? l-am întrebat.
— Aflu ceva vechi, mi-a răspuns.
— Cît de vechi? l-am întrebat.
— Foarte vechi, mi-a răspuns. Atît de vechi încît nici măcar eu nu mai sînt de faţă.

VIII. DES£REJSE£UJTLNJAJDEA STABILI CENTRUL LUMII

— Eu, bunăoară, sînt convins că luna este cea mai veche din tot sistemul nostru"planetar. Ea"TolOolîlîSI-Cînd destinul ei s-a împlinit a devenit o supernovă. După aceea o stea pulsatorie, după aceea un pumn ars de materie. Ea şi-a sfîrşit viaţa, dar pentru că noi abia ne-o scurgem pe a noastră, nu ne vine să credem că ea e centrul universului. Ar trebui să-l rog pe un elev de-al meu să calculeze toate mişcările stelelor, ale soarelui şi ale planetelor în funcţie de lună. Cînd PtoLomeu credea fă pămîntul e centrul lumii, planetele făceaug-zagurie hărţi. CîndTiă-lileu credea că soaiele centrul lumii, planetele făceau ovale pe hărţi. Ar trebui să-l

rog pe un elev de-al meu să calculeze mişcările stelelor, ale soarelui şi ale planetelor în funcţie de lună. Atunci s-ar vădi ce frumoase litere scriu ele pe cer.
— Dar unde este centrul Universului?
— In Univers orice purici este centrul Tuî

IX. DESPRE NEPUTINŢA DE A MINCA ABSTRACT

rP

du-se să)fie pat şi stelelor. Cu dragă inimă mi-aş fi trădat mîna cu cinci degete, dar niciodată pentru mîna calului, copita. Dacă mi-aş trăda vorbirea şi limba, destinul mu-

tului ar fi fost blînd pentru mine.
— Părăsirea este ea o trădare?
— Despre ce fel de părăsire vorbeşti? Ţi-ai părăsit vreodată trupul?
— Numai în somn.
— Toată viaţa mea de fiu de ţărani, de oameni ai plugului, ai griului şi ai porumbului, ai ploilor şi-ai secetii a fost obsedată de foame.
— Poate că la naştere măcar ai fost sătul de laptele mamei tale? Sau poate că la nuntă te-ai înfruptat din turma doborîtă şi friptă?
— Nu numai atunci, desigur, nu numai atunci. Numai că foamea mea nu-mi era în fundul gurii, în omuşor şi nici în pîntec. Mi-a
yfost tot timpul foame în creier. Imaginează-ţi că degetului tău i-ar fi foame. Cu ce l-aipu- tea hrăni? Şi pe unde? Neliniştea, singura]
• nelinişte adevărată, e să-ţi fie foame cu ceva care n-are gură, de ceva care nu e de mîncare.

XI. DIN NOU DESPRE NEPUTINŢA DE A TRĂI DEGEABA

— Unii zic: „Data viitoare voi face ceva". Alţii zic: „A trecut atîta amar de vreme şi n-am făcut nimic". Unii nu dorm din pricina lucrurilor pe care nu le-au făcut. *Acum,* acum, acum.
— Acum? Are vreun sens acţiunea imediată?
— Nu ştiu dacă are vreun sens sau nu, ştiu numai că sensul este stîrnit de un prezent perpetuu şi în lucrare!...

X. DESPRE NEPUTINŢA DE A TRĂDA

Nu putem să trădăm pămîntul. Călcăm pe el şi totuşi nu-l cunoaştem. Dormim pe e! şi întotdeauna ne cure prin urechi oferin-

BACOVIA

Dintre poeţii a căror tensiune de comuni- care a atins pragul extrem al suportabilităţii emotive, în ordinea poeziei româneşti, Ba-covia este primul.

M-am întrebat adesea de ce opera poetică a lui G. Bacovia a fost asimilată simbolismului; de ce s-a glosat atît de mult pe marginea ei în virtutea unei idei exterioare pe care datele naturale ale textului poetic le infirmă cu vehemenţă.

)f O atare tensiune a comunicării arde de la sine orice convenţie, şi cu atît mai mult convenţia simbolului depărtat şi palid, întotdeauna conceptual, ca o aură inefabilă încheind un şir de dureri sentimentale, trecute prin filtrul estetic şi supuse silogismelor.

Dacă există o astfel de aură simbolică în tot ceea ce a produs Bacovia ea are mai degrabă amărăciunea decorului de circ, a pîn-zelor de o naivă pictură, fundal al unor exerciţii sentimentale frizînd întotdeauna moartea.

Simbolul la G. Bacovia nu numai că este un pretext, dar nu are nici meritul de ase constitui dintr-o consecinţă, adică el nu pleacă de la o idee care i-ar putea prilejui o declanşare de sentimente şi nici nu ajunge la o idee în urma unui spectacol dramatic al sentimentelor.

Pur şi simplu în acest rar caz, al poetului de geniu, simbolul cînd se lipeşte de fluxul liric, la fel cu aluviunile, el însuşi, simbolul, preia rolul de martor material, cu nimic

mai presus decît obiectivele concrete, selectate întîmplător şi care constituie indiferenta recuzită, deloc semnificativă, a oricăror mari destine poetice.
Ar putea să pară paradoxală expresia „recuzită" a unui destin poetic. Ca şi în arta actorului sentimentul ridicat la nivel estetic, adică comunicat prin mijloace estetice, împrumută măştile teatrului antic; masca rîsului sau a plînsului, masca fixă, netremurătoare, din care ţîşneşte fluxul invizibil şi tulburător al replicilor. In fond o mască fără un chip sub ea nu reprezintă nimic. Dar arta actorului nu se confundă în nici un caz cu arta meşteşugului creator de măşti. Este însă vorba numai de un împrumut accidental, nu şi de o colaborare. Colaborarea, dacă există, ea este numai între timpane: între timpanul actorului care se-aude pe sine şi timpanul spectatorului care se aude pe sine prin vocea actorului.
131
După părerea mea, Bacovia nu a fost considerat simbolist decît pur şi simplu din-tr-o superficială şi exterioară apreciere.
A confunda mărul pictat cu mărul real nu este un elogiu adus picturii.
Malraux spunea undeva că pictor nu este cel care iubeşte natura, ci acela care iubeşte pictura. Bacovia este poet prin excelenţa poeziei sale, iar nu prin sensurile sublim simbolice, care-i pot fi atribuite. Nici nu interesează din punctul de vedere al cititorului modern descifrarea unor idei, precis naive de altfel, sau a unor simboluri precis desuete, fără farmecul desuetudinii conştiente de ea însăşi, ci numai gradul de tensiune provocator de subtile asociaţii chimice, în fluxul de conexiuni ale sentimentului interpretării.
O altă întrebare pe care mi-a stîrnit-o natura operei lui Bacovia a fost aceea: dacă el, ca viziune sensibilă, reprezintă viziunea unui învins social, a unui alienat al bucuriilor mic-burgheze, sau dimpotrivă, şi-a dominat destinul poetic şi a fost un desăvîrşit şi dominator învingător al propriilor lui teme şi obsesii estetice.
înclin să cred că departe de a fi fost un traumatizat în accepţiunea ratărilor marilor idealuri, Bacovia reprezintă una dintre cele mai nete victorii ale poeziei noastre. E vorba nu numai de o dominare a destinului, dar şi de o anulare a destinului malefic prin însăşi reprezentarea lui. A urla din durere înseamnă a-ţi consuma şi a-ţi învinge durerea. A exprima deznădejdea înseamnă totodată a
[32
o sugruma. A putea să comunici tensiunea insului strivit de spaţiul închis înseamnă a sfărîma spaţiul închis. Există un balans al poetului între paradis şi infern, între viziunea terifiantă, infernală şi cea suav-angelică.
După părerea mea, cei mai trişti şi cei mai melancolici poeţi sînt rafaeliţii, ei consumă gloria suavităţii rezervîndu-şi ca necomunicabil, ca pe un lucru conţinut în sine, stadiile infernale; ei au o neînţeleasă pudoare a tragediei.
Bacovia, prin vocaţie, este un poet al infernului, adică un sistematic distrugător al infernului prin „înfăţişare", lăsînd în mediul receptor al cititorului, în permanenţă, angoasa şi aspiraţia paradisiacă.El sugerează perfecţiunea rupînd braţele minunatei Venus din Millo, sugerează frumuseţea ochiului, rănindu-i vederea.Mediul suav-paradi-siac, aspiraţia către fericire se resimte acut prin absenţa ei Fjnsţ£njrnţprp b
f
p ţ jţ£jţ
a absenţelor. ATnlocui fericirea cu vidul înseamnă poate ao" supraestima Lara-i

acor3ăTpaţiul gol din interiorul unePamfoTe înseamnă a sugera răpidaei umplere, lata" de ce Bacovianu mi se pare un lamentuos, un disperat, ci dimpotrivă, în pofida faciesului lui melancolic, popularizat de o mediocră artă fotografică, el are unul dintre cele mai bărbăteşti tonuri pe care vreodată le-a ridicat la înălţimea marii arte poezia românească. Paradisul înfăţişat are maxime virtualităţi. Paradisul fixat (iarăşi ca să-l dăm de exemplu tot pe Rafael) capătă o tandră mono-
133

tonie, de-a dreptul exasperantă prin revenirea asupra ei.
Este Bacovia un monoton? Da, este un monoton şi, mai mult decît atît, este şi un monocord. Infernul lui este un infern învins, nu învins cu desăvîrşire, dar învins pe jumătate, cu farmecul fabuloaselor animale mo-nopode, cu acea simetrie expansivă a unei jumătăţi de faţă extinse asupra celeilalte jumătăţi.
Am văzut odată într-o oarecare revistă un joc semiştiinţific care consta în decuparea în două a unui chip uman; se tindea să se demonstreze că cele două jumătăţi ale facies-ului nu sînt cîtuşi de puţin simetrice, că există o jumătate de facies pueril şi o jumătate de facies bătrîn. Reunind jumătatea de facies copil cu aceeaşi jumătate de chip reprodus invers, sau jumătatea de chip de bătrîn cu ea însăşi, chipurile obţinute devin profund monotone; neexpresive, lipsite de farmecul tulburător al contradicţiei conţinute. Bacovia a luat jumătatea de faţă infernală a sentinţelor şi a extins-o şi asupra celei copilăreşti. Rezultatul a fost acea disperată monotonie, sugerînd variaţia, acea tristeţe insinuînd jubilările posibile, acea lentă mortificare sugerînd violenţa exuberantă a naşterilor, acel static împingînd aproape cu forţa răsăritul unui soare poetic, în plin miez al nopţii. Pe Bacovia nu-l cităm decît ca să ne aducem aminte de revenirea anotimpului adolescent închipuit în mii de feluri, în atît de multe feluri, cîţi cititori are. Şi în atîtea
posibile alte feluri profund monotone, cîţi cititori va avea pînă la sfîrşitul acestei limbi în care a scris.

134
ETALONUL DE AUR
Există un etalon al mărimilor fundamentale, în fizică. In fizica abstractă, spre diferenţă de cea aplicată, constantele sînt cele mai de seamă etaloane, dacă nu cumva şi singurele. Dacă viteza luminii este o constantă, atunci în fizica einsteiniană, etalonul timpului de bună seamă că este lumina.
în arte şi în poezie mai ales, problema etalonului se pune cu mult mai dificil, cu atît mai mult cu cît tocmai distrugerea unuia poate da naştere altuia mai nou şi deci mai interesant. Şi totuşi, sînt cîteva domenii constante în poezie, sisteme de referinţă per-petue, care dau un criteriu stabil judecăţilor de valoare atît de dificile într-un domeniu subiectiv, ca cel al esteticului.
înainte de orice, constantă mi se pare a fi în pqgŢţeviziunea, şi, imediat, în succesi-une,£xpresia viziunii. Deşi nu se pot concepe una Tară cealaltă,atît una, cît şi cealaltă nu se pot afla decît arareori în echilibru, fie că primează viziunea în dauna expresiei, fie ca
136
expresia printr-o prea mare precizie stinghereşte aripa cu pene şi inefabilă a viziunii. Şi

o înclinare şi alta, înspre viziune sau către limbaj, au lăsat în istoria poeziei, şi nu numai a poeziei, strălucite exemple. Probabil că dacă nu s-ar vorbi decît o singură limbă pe întreaga suprafaţă umană a globului, cu aceeaşi naturaleţe cu care toţi oamenii merg sau privesc, probabil că viziunea ar fi unica constantă în judecata de valoare a operei de artă, meritele expresiei fiind subsumate şi neesenţiale.

în orice caz noţiunile în esenţa lor abstractă sînt profund general umane. Principiul lor fundamental, legea lor fundamental genetică este una şi aceeaşi şi mai presus de limbă, pretutindeni, servindu-se de limbă numai ca de un sol necesar creşterii lor şi formulării lor în zona ideală spre care converg energiile umane transformate în idee.

însă fantastica şi încă neexplicata diversitate a limbilor, în ceea ce priveşte particula-rităţile lor fonetice, morfologice şi sintactice, adică latura profund materială a limbajului determină, ca factor de primă importanţă, din punctul de vedere al artei, expresia.

Dacă nu ar părea o aserţiune prea riscată, aproape că mi-ar veni să cred în existenţa poeziei ca un fenomen de materialitate lingvistică tipic pentru existenţa în lume a unui număr extrem de mare de limbi diferite. E de la sine înţeles, logic, faptul că au existat lingvişti aberanţi care au încercat crearea unei limbi unice, resimţind ca pe o traumă

137

diversitatea materială a limbilor în dauna unicităţii lor noţionale.

Resimt ca firească, logică, acea tendinţă a poeziei de a deveni metalingvistică, deasu-pra laturii materiale a limbajului, revendi-cîndu-se totodată noţiunilor. «Marea poezie,

Într-adevă.r2jl-a rezidat nirinHat5 Hin rnZEa-

fore şi nici dii autonoma, numai a

.ci sicfl căutat o zonă ca dimensiune funda-meiîtalăaspiritului uman, toiostiid limbajul numai ca un vehicul şi atît, un vehicuf care transportă tocmai ceea ce este mai caracte-ristic şi mai particular umanităţii, diferen-ţiind-o de tot ceea ce este altceva decît uma-nitate, Şîtuind-o într-un cosmos egocentric sau excentric, "dîndîrTsemnătate şi sens fenomenului existenţial. -

Dar, ca să fie aşa, avem nevoie de etaloane. avem nevoie de constante, avem nevoie ca lumina să aibă întruna şi întruna viteza de" 300 000 UMIK---------------------

L--------------------------------

Altfel, fărăsistem de referinţă, adevărul se dezerhilihreaza- fără inimă emoţia pluteşte în van; fără ochi privirea nu există.

Rar fenomen de echilibru între viziune şi expresie, poetica lui Tudor Arghezi este un etalon naţional al valorilor poetice, aşa cum poezia marelui Mihai Eminescu este perpetuul etalon pentru tot ce este şi va fi nou vreodată în poezia românească.

Cu Tudor Arghezi avem o lecţie dusă pînă la capăt, de valoare estetică. Universul poeziei lui, infinit variat şi de o rară raa-leabilitate e expresiei, egal cu sine însuşi şi

138

aproape elucidînd toată fenomenologia pe care şi-o propune, îl asemui cu universul newtonian desăvîrşit la nivelul planetei şi la care nu se mai poate adăugi nimic, în funcţie de ceea ce el şi-a propus să fie.

El este etalonul aur, perpetuul etalon aur, el este metrul de platină, el este secunda măsurată de ceasurile cu cuarţ.

Pe aici se trece, aici se dă examenul, de aici se pleacă mai departe.

O - I, OI

Adeseori, mai ales la singurătate, îmi vine să mă laud, cu norocul aproape neverosimil, de-a fi cunoscut artişti ca Ion Barbu, Ţucules-cu, Geo Bogza; de a-i fi putut vedea cu ochii, de a-i fi putut auzi cu urechile. Adeseori, îmi vine să mă laud, mai ales la singurătate, cu norocul de-a fi cunoscut şi legat prietenie cu artişti de o vîrstă cu mine sau mai tineri încă, artişti pe care mîine ţara mea îi va îmbrăţişa şi nenăscuţii degustători de frumos îi vor venera. Nu teama de a fi ridicol mă împiedică să-i sărbătoresc acum, ci nedreptatea pe care-aş putea să le-o fac, aşezîndu-i nu după alfabet, ci după mersul stelelor aducătoare de noroc.

O nelămurită nelinişte mă împiedică încă să o fac, un oarecare sentiment fără precise hotare silabice. Mă zgîrii în consoane, mă înclin prea tare prin ferestrele vocalelor. Cea mai tulburătoare (şi auzită, şi scrisă) poateanest£iocaj.a O. Ea poate fi ouată de o invizibilă pasăre, care şi-a făcut cuib din

140

urechea mea, pasăre care stă aici clocindu-şi sonorele ouă, pînă cînd ies din ele cuvintele.

Mai înainte de a se despărţi întunericul de lumină, pămîntul de ape, alienarea aproape de nereprezentat în planul noţiunii, ca semn şi loc de naştere a lucidităţii, mi se pare a fi despărţirea insului de propria lui vorbire.

„Copil fiind păduri cutreieram." E purul adevăr. Cutreierase în două picioare, în două mîini şi în vorbire. Intre actul vorbirii şi cel al apucării unui obiect cu mîna nu era nici o diferenţă. Copilul nu e conştient că are mîini, deşi gesticulează tot timpul cu ele, după cum habar nu are că vorbeşte, deşi mirarea lui se exprimă cel mai ades prin „de ce?".

între mîna copilului şi limba lui nu e nici o diferenţă. Limba lui are cinci degete, ca şi mîna lui, şi apucă la întîmplare cu ea orice obiect abstract, cu aceeaşi dibăcie cu care apuci un fruct sau o surcea.

Homo universalis, în accepţia lui cea mai adevărată, acum, la această vîrstă poate fi întîlnit.

Apoi vine prima „mare alienare", prima apariţie a diferenţei specifice între ins şi lume: şcoala, clasa I primară, alfabetul, O-I, OI.

Deodată afli că vorbeşti. Brusc, vorbirea din cîntec devine cu totul şi cu totul altceva. E ca şi cum a privi nu mai e privire, ci un ciudat sistem de semne. Ca şi cum o înfăţi-şare oarecare, văzută, ar deveni numai o variantă, posibilă, strictă, din mai multe înfăţi-

141

sări posibile, stricte, la fel de adevărate şi în acelaşi timp posibile. (Dar aceasta numai inefabila ştiinţă a sentimentelor exprimate prin cuvinte, poezia, o poate percepe.) E ca şi cum gestul unui braţ ar deveni deodată corect sau nu, dintr-un punct de vedere străin mişcării.

Acum, aici, în clasa I primară, afli deodată că vorbeşti, şi nu numai că vorbeşti în genere, ci şi că vorbeşti o limbă anume. Limba copilăriei este brusc tăiată. Cele cinci degete cosmice ale ei sînt retezate şi în locul lor cresc literele — şi mai presus de toate măreţul O-I, OI. Ubicuitatea se sfărîmă. între ins şi lumea nediferenţiată, năpăditoare, a fost aruncat pieptenul care se transformă în pădure: O-I, OI.

De-aici începe limba română şi sentimentul ţării, de la revelaţia lui O-I, OI. Ce nemaipomenit de fin bisturiu! Ascuţita, fulge-rătoarea tăietură care desparte insul de generalitatea confuză, care dă concreteţe limbii prin conştiinţa de sine, o concreteţe la care celelalte simţuri nu au ajuns niciodată, în pofida artelor care le-au sublimat (muzica, pictura...).

O-I, OI, iată sceptrul invizibil al învăţătorului, sceptrul cu care el domneşte peste împărăţia clasei a-ntîia primară, aici unde se înalţă întruna cea mai de seamă construcţie şi cea mai durabilă: sentimentul ţării...

Se cuvine o emoţionantă laudă pentru litera O şi pentru litera I, pentru copilărescul şi magnificul O-I, OI. Se cuvine o pioasă şi

perpetuă recunoştinţă pentru mînuitorii lui O şi lui I, învăţătorilor clasei întîi primare, pentru felul cum mînuiesc această revelaţie, această pozitivă „alienare" a copilului prin O şi prin I, tulburătoare rădăcină a celorlalte înţelesuri. Se cuvine o profundă stimă pentru anonimii savanţi, învăţătorii clasei întîi primare!

Domnule învăţător Popescu, adeseori, mai ales la singurătate, îmi vine să mă laud cu norocul aproape neverosimil de a fi cunoscut artişti mari, de a-i fi văzut cu ochii şi auzit cu urechile. E poate un noroc al amîndurora...

AL MEU SUFLET, PSYCHE

„Călătoream cu al meu suflet, Psyche", cînd, deodată, m-a întrebat: Dar animalele, ele ce-or fi gîndind în sinea lor despre lume? Ce să gîndească! Ele nu gîndesc, ele au numai dorinţă şi pofte. Numai verbe le dau prin minte, şi nici măcar verbe. Aspiraţii spre verb, stări nervoase, aure, obiecte în distrugere sau în naştere, toate, absolut toate tinzînd spre verb.

Oricît ar părea de ciudat, verbul nu are memorie. E greu să ai memorie atunci cînd tu însuţi eşti în plină acţiune. încheierea acţiunilor, împlinirea sau moartea lor, ea singură are memorie.

A gîndi în substantive înseamnă să ai o fabuloasă memorie. Cine ar putea să aibă o mai fantastică memorie decît cuvîntul „copac", el, care îşi aduce aminte de toţi copacii lumii? Şi nu numai de copacii lumii, ci şi de toate verbele pe care ei le-au stîrnit, acţi-onînd într-un fel sau altul, existînd.

Al meu suflet, Psyche, m-a întrebat: tu, care alergi, ce crezi despre cei care aleargă, tu care stai ce crezi despre cei care stau?

Numai cînd stau am păreri despre cei care aleargă, dar cînd alerg, alerg pur şi simplu, nici nu mă gîndesc la cei care stau.

Astfel se face că mai degrabă aş putea vorbi despre verbe decît despre substantiv.

Atunci cînd verbele îmi năpădesc starea de spirit, cînd mă aflu în mijlocul lor şi eu însumi sînt un verb, mă interesează tensiunile lor, le simt tensiunile, alerg direcţiile lor, citesc pe ele, ca pe cadranul unui ceas cu o infinitate de limbi arătînd o infinitate de ore şi de minute.

Cînd starea mea de spirit se odihneşte în amplele jilţuri ale substantivelor, atunci mă gîndesc tot la verbe, pentru că verbele sînt memoria substantivelor. O memorie ciudată, aş zice uneori chiar o memorie a viitorului, dar verbele însele nu au memorie, pentru că ele sînt însăşi memoria.

Al meu suflet, Psyche, mi-a spus: ţie, careţi olace poezia şi te proclami romantic, adică un nebun după verbe, de o nebunie asemănătoare cu nebunia bătrînului Hokusai, cel nebun după pictură, ţi s-ar cuveni penitenţa memoriei. Ţi-aş pedepsi trupul să-şi aducă aminte de toată istoria trupurilor de pînă la el... Bine, i-am răspuns, dar chiar asta se şi întîmplă cu trupul meu, el caută să uite ceea ce ţine minte, ca să poată crea înaintea şi nu înapoia lui, amintiri care încă nu s-au întîmplat.
145
El nu iubeşte substantivele, pentru că plăcerea cea mai mare e să creeze, nu să judece ceea ce este creat. A fi ahtiat după sensul creaţiei şi numai după sensul creaţiei înseamnă să-ţi refuzi întrucîtva judecata de valoare, dar nu pentru că n-ai vrea să te bucuri de ea, ci doar dintr-o acută lipsă de timp, totdeauna absorbit în mişcarea verbelor.
Al meu suflet, Psyche, cu care călătoream, mi-a spus: E bună alergarea calului pe cîmp, dar şi mai bun este cîmpul, pentru că pe el se poate alerga! Tu, Psyche, tot timpul mă faci să vorbesc cînd abia mă pregătesc să inventez cuvinte. Tu mă faci să mă grăbesc, pe cînd eu abia mă pregătesc să inventez un cuvînt potrivit pentru grabă. Psyche! Fă-te odgon cu ancoră la un capăt, ca să oprim un singur verb şi să-l putem vedea cu ochii. Hai, să încercăm să-l oprim din goană, literele lui să se izbească una de alta, ca tampoanele de oţel ale vagoanelor de tren, la intrarea în staţie.
Să venim cu mari lupe, cu microscoape, să ne punem mîna streaşină la ochi, să aducem luneta, să punem muzica, să aducem păsări vorbitoare, să întindem preşuri zburătoare, să înşirăm fructe şi să stăm împreună înlănţuiţi de uimire şi să privim la ciudaţii călători ,din verbe!...
A opri un verb e poate mai greu decît oprirea unei raze de lumină. Lumina e însăşi mişcarea. Dar mişcarea lumilor abstracte are altfel de raze, poate că ea este însuşi verbul.
146
Nu lumea abstractă, Psyche, ci mişcarea ei, pe aceasta aş vrea s-o vedem dacă putem s-o vedem.
Al meu suflet, Psyche, s-a tulburat: ce faci, mi-a spus, încerci să dai o definiţie poeziei! Te aventurezi într-un domeniu atît3e gaş! Nu, am strigat, nu vreau să dau o definiţie poeziei, deşi uneori ea opreşte cîte un verb şi cu ochi miraţi priveşte fiinţele, şi ele mirate, descinzînd din verb. Ceea ce e în mişcare nu este previzibil. Ceea ce nu este previzibil este foarte greu de definit. Poate fi numai înconjurat de mari spaţii nemişcate, poate fi numai delimitat.
Psyche! Tu, al meu suflet, aminteşte-ţi că focul era obţinut în antichitate prin frecarea a două bucăţi de lemn. Vreau să văd ce este acela un verb, chiar dacă voi fi nevoit să iau două substantive şi saTe frec unul de celălalt tuna iau foc. Adeseori, căutînd un lucru, descopăr altuT: Voind să aflu ce este un verb, mă tem că mai degrabă am să aflu ce este căldura.
Dintre elementele antice ale materiei: pă-mîntul, focul, aerul, apa, singur focul avea caracteristicile verbului. Pămîntul, apa, aerul şi focul poeziei au şi ele aceleaşi trăsă-turi. Tu, Psyche, tu locuieşti în foc, de tine depinde căldura sau răceala poeziei, de tine şi de verbele tale. Tu îmi pui întrebări, dar eu nu pot să-ţi pun ţie nici una, pentru că structura ta este interogativă, tu însăţi eşti o întrebare.
147

Mai bine, Psyche, fă-te odgon cu ancoră în vîrf, şi hai să tragem un verb la mal, ca pe o arcă a lui Noe, şi să lăsăm să coboare în inteligibil toate fiinţele atît de diverse, care alcătuiesc nuanţele căldurii. Comunicăm prin căldură sau prin frig.

Ferice de cel cald sau rece, pentru că pe cel călduţ, cum spune textul legendar, *Dumnezeu îl scuipă de pe limba sa.*

SUMAR

Lucrare executată sub comanda nr. 234 la întreprinderea Poligrafică „Tiparul"
Str. Fabrica de chibrituri nr. 9—11, Bucureşti. Republica Socialistă România.

•